

VELSIGNELSER OG AMULETTER Haredi folkereligiøsitet i israelske valgkampe

PETER STEENSGAARD PALUDAN
Aarhus

ABSTRACT This article, »*Blessings and Amulets: Haredi Popular Religion in Election Campaigns in Israel*» is analyzing the election campaigns conducted by the *Haredi* parties, the *Ashkenazi* party *United Torah Judaism. Agudat Israel and Degel ha-Torah* (UTJ) and its *Sephardic* counterpart *Shas*. The article focuses on the authority and the blessings by various types of holy men as well as on their amulets and on the importance attributed to them in the campaigns. The term »holy men» hereby covers four different types: 1. The respected religious *experts in the Torah (gedoley ha-Torah)*. 2. *The Hasidic tzaddik or rebbe*, who due to his closeness to God acts as a channel between heaven and earth. 3. The »*practical Cabbalist*» i.e. a *rabbi* who is well versed in the magical parts of the holy tradition and whose blessings and amulets are highly valued and 4. *The Sephardic holy man*, who is believed to be clairvoyant and capable of performing miracles during his lifetime and still more after his death, especially at his tomb. All these kinds of holy men play a vital part in election campaigns. The campaigns to be analyzed are those conducted up to the elections from 1988 to 2003. Of special interest however are the campaigns in 1996 and 1999 for the following reasons: The 1996 campaign was remarkable because the distribution of amulets by *Shas* was its very center, and the 1999 campaign because although amulets here played a smaller part than in 1996 other »religious effects» such as blessings by different types of holy men and use of their authority played a very prominent part in the campaigns of both *haredi* parties. I had the opportunity of following the campaigns up to the elections in 1999 and 2003 closely and found that in this respect as in general, the 1999 campaign was much more intense than the rather dull campaign before the 2003 elections in which for instance apparently no use of amulets were made. The blessings, amulets etc. are clearly regarded by the *Haredi* parties as of great importance for their campaigns and the amount of material of this kind distributed by the parties to the voters was impressive. It seems likely that this part of their campaigns has an impact on the results of the elections, but it is difficult to evaluate how much the distribution of seats in the Knesset is affected by this.

Denne artikel handler om den omfattende brug af særlige religiøse »effekter«, der finder sted i de israelske ultra-ortodokse (herefter *haredi*) partiers valgkampagner. Det drejer sig først og fremmest om, at helligmænds autoritet og deres velsignelser spiller en rolle i forsøget på at overtale vælgerne til at stemme på et af de to *haredi*-partier, Den Forenede *Torah*-Jødedoms Parti (UTJ) og *Shas*. Jeg vil dog også gå ind på de anti-zionistiske og anti-israelske grupperinger i *haredi* verdenen og deres forsøg på at få *haredim* til at afholde sig fra at gøre af brug deres stemmeret. Derudover handler det om amuletter, fremstillet af personer, der opfattes som hellige – ellers er amuletterne ikke virksomme – eller om løfter om at viderebringe vælgernes individuelle bønner, så de kan blive bedt på diverse helligmandsgrave. Herunder vil artiklen også komme ind på de ceremonier, der er blevet anvendt af visse grupperinger, når de har ment, at et konkurrerende parti har fået vælgere til at afgive løfter om at få deres stemmer til gengæld for at modtage velsignelser eller amuletter. Der anvendes også andre religiøse effekter, såsom distribution af små bøger med bønner eller gennemførelse af kampagner, gennem hvilke man kan gøre sig religiøst fortjent ved at bidrage til udarbejdelse af nye *Torah* ruller og blive delagtige i helligheden hos den helligmand, rullen er dediceret til. Også dette tjener til knytte vælgere til et bestemt parti. Den intensitet, *haredi* partierne lægger i brugen af disse virkemidler, viser, at de i det mindste selv er overbeviste om, at de på denne måde kan flytte stemmer – hvilket, bedømt ud fra valgresultaterne, sandsynligvis også er rigtigt.

Jeg har valgt det danske ord »helligmand« som fællesbetegnelse for forskellige typer af religiøse personligheder, hvis autoritet eller velsignelse spilles ind i kampagnerne. For det første drejer det sig om dem, der er »store i *Torahen*« (*gedoley ha-Torah*), dvs. om religiøse ledere, som er anerkendte for den særlige indsigt i *Torahen*, de har erhvervet sig gennem livslangt studium af den rabbiniske tradition. De har kompetence til på forpligtende vis at afgøre tvivlsspørgsmål om *halakhahen*, den religiøse lov. Det livslange studium har desuden præget deres karakter og sind således, at de ikke blot lever i overensstemmelse med den religiøse tradition, men også har fået »krystaløjne« så de kan gennemskue alt og se ind i fremtiden. Man skylder dem derfor ubetinget lydighed (Paludan 1995, 4-6; Kaplan 1992;

Waxman 1992). Derudover drejer det sig om *hasidiske tsaddikim* (»retfærdige») eller *rebbe*, karismatiske ledere, der betragtes som en kanal til den guddommelige verden og dermed som formidlere af gudsforholdet. De har derfor betydning både for tilhængerens frelse og også for deres dennesidige velfærd, f.eks. ved at være clairvoyante og kunne øve mirakler. En tredje type er den »praktiske *kabbalist*», der har studeret de magiske dele af den rabbiniske tradition, og hvis velsignelser og amuletter opfattes som særligt virksomme. Endelig møder vi *sefardiske* helligmænd, fromme og lærde personligheder, clairvoyante og i stand til at udføre mirakler, nogle i deres levetid på jorden, men endnu vigtigere er det, at der finder mirakler sted ved deres grave (Paludan 2001, *passim*). Alle får de en rolle i valgkampe.

Jeg vil behandle kampagnerne forud for valgene i 1988 og 1992 (hvor velsignelser, løfter og amuletter introduceredes til valgformål), samt i 1996, 1999 og 2003. Heraf vil jeg give 1996 en særlig behandling, fordi *Shas* her førte en overordentlig omfattende amuletkampagne. Under valgkampene i 1999 og 2003 var jeg selv til stede og kunne udføre feltarbejde. Heraf gav den intensive kampagne i 1999 mig mest materiale, og den vil derfor blive behandlet fyldigt, mens valgkampen op til valget i 2003, der var væsentligt mere mat og bl.a. manglende amuletter, ikke vil blive behandlet separat.

Valgplakater, løbesedler og lign

Haredim har en helt særlig plakatkultur. De anvender i langt højere grad end andre befolkningsgrupper plakater til offentlig kommunikation. Derfor er der også mange opsætningssteder for plakater i deres bydele. I *haredi* kvarteret *Meah Shearim* i Jerusalem findes således en mere end hundrede meter lang plakattavle langs den ene side af gaden – men ikke desto mindre ser man plakater klæbet op også på husmure og lign. Under valgkampen i 1999 så man her et væld af plakater fra både *haredi* partierne, UTJ og *Shas*, og fra de anti-zionistiske *haredi* grupperinger (*Edah Haredit* og *Naturey Karta*).¹ Her i det gamle *Meah Shearim* prægede anti-zionisterne alene billedet før valget i 2003, mens det først længere ude i denne store *haredi* bydel, i kvartererne *Bukharah* og *Geulah*, var UTJ og *Shas* foruden Rabbi Kedouries nystiftede parti *Ahavat Israel* (»Kærlighed til Israel»), hvis plakater dominerede.

De anti-zionistiske plakater, der alle var trykt med sort skrift på hvidt papir, angav at stamme fra *Satmar*, *Naturey Karta*, *Edah Haredit* eller *Edah Haredit Sefaredit* eller andre anti-zionistiske grupper. De var karakteristiske ved deres omtale af Israels parlament som »Kætternes Knesset«, som det hedder på mange af dem, eller ved at medlemmerne af *Knesset* betegnes som onde, syndere, kættere, afgudsdyrkere eller *afikoresim* (»epikuræere«, dvs. gudsfornægtere), som det er forbudt at have forbindelser med, eller ved at det påpeges, at nogle af medlemmerne af *Knesset* og mange af deres vælgere er kvinder eller fremmede (ikke-jøder), som if. de nævnte grupper er imod *halakhahen* at give sæde i *Knesset*. Polemikken er ikke blot rettet mod de sekulære partier og de nationalreligiøse, men er primært vendt mod de to *haredi* partier. Man henviser til nulevende eller fortidige »store i *Torahen*«, som har fordømt deltagelse i valg til *Knesset*. *Knesset* handler, hedder det på en plakat, imod *Torahen*, for *Knesset* er »en demokratisk, lovgivende forsamling, der ikke anerkender *Torahens* autoritet«. En anden plakat, der angiver, at den stammer fra »*Haredi Jødedommens Oplysnings Råd i Det Hellige Land*«, har hovedoverskriften: »Kættersk Regime i Det Hellige Land«. Også den prøver at vise, at *Knesset* går stik imod *Torahen*. Den har underoverskriften: »Hvorfor er det forbudt at deltage i valget? På grund af den troskabserklæring [som *Knesset* medlemmer må aflægge], hvori der er fornægtelse og kætteri.« Plakaten viser dette under henvisning til en kendelse fra højesteret, der fastslår, at medlemmerne skal anerkende, at *Knessets* love har en »overordnet karakter«. Statens love er gyldige, også når de er forskellige fra eller direkte i modstrid med *Torahens* love.

En af den *hasidiske* gruppe *Satmars* plakater har overskriften »Frygtindgydende Advarsel«. Her argumenteres på samme måde. Plakaten bruger en ældre tekst med et svar fra *Satmars* tidligere *rebbe*, Yoel Teitelbaum (1926–1979), på en forespørgsel vedr. deltagelse i valg til *Knesset*. Teitelbaum svarede først ved at henvise til sin bog, *Va-Yoel Mosheh*, et af de mest pointeret anti-zionistiske manifeste. Han minder om, at han heri har gjort gældende, at der ikke er noget forbud i *Torahen*, der er strengere, »for deltagelse i *Knesset* er deltagelse i kætteri og afgudsdyrkelse og fuldstændig fornægtelse af Navnet«, ikke mindst fordi hvert medlem »bekræfter ved ed, at han

vil hengive sig til statens love, blandt hvilke alle de afskyelige og onde [love], der er omtalt ovenfor, findes – måtte den Barmhjertige frelse os». ² En plakat fra »*Haredi Jødedommens Hasbarah Hovedkvarter*» anklager ligeledes »Kætternes Knesset» for »foragt for vor hellige Torah», fornægtelse af Kongernes Konge og idelig bespottelse af Herrens navn, og hævder dernæst bl.a., at »kætternes Knesset» overtræder de tre eder, som Gud if. traditionen lod Israel sværge:

Du, vælger [skal vide], at kætternes Knesset vedtog »forsvars- og sikkerhedslove», som medfører en adfærd, der er overtrædelse af de tre eder, nemlig en adfærd, der er en »provokation af hedningerne», som medfører »immigration til Israel en masse», og som betyder »at presse på, for at enden [den messianske tid] skal komme», hvilket medførte en frygtelig katastrofe og umådelig blodsudgydelse. ³

De tre eder opfattes som forbud mod masseimmigration til Israel, mod at provokere hedningerne ved krav om national selvstændighed, og som en illegitim foregribelse af den messianske tid. Ikke mindst *Satmar hasiderne* har hævdet, at »den frygtelige katastrofe og umådelige blodsudgydelse» (Holocaust) var Guds straf for disse overtrædelser.

Det er afgørende, at de synspunkter, plakaterne giver udtryk for, fremsættes som et ufravigeligt forbud, ved at man påberåber sig fortidige eller nulevende »store i *Torahen*». Disse hellige mænds måde at applicere *Torahens* forskrifter på nutidens problemer er forpligtende. Lydighed mod »de store» er et centralt bud for *haredim*.

Det modsatte budskab, at det *er* en religiøs pligt at afgive sin stemme, finder man på UTJ's plakater. En serie af disse plakater var lavet over samme model. Øverst på dem er der afbildet en åben *Torah* rulle, hvorpå hovedoverskriften: *Daat Torah* (»et [autoritativt] *Torah*-synspunkt»), står. Under dette findes så navnet på den af de anerkendte »store i *Torahen*», som man citerer på plakaten. Under navnet – med overskriften: »Måtte vore øjne se vore lærere» – har man anbragt et billede af den pågældende »store», og ved siden af dette er citat fra et af hans værker. Dette citat handler på alle disse plakater om, at det er en pligt at deltage i valget og at støtte *haredi* repræsentationen i *Knesset*. Nederst står der på dem alle: »Det er en pligt at lytte til de vises ord». De vise eller »store», der ses er citeret på plakaterne,

er dels højt respekterede 'litauske' lærde såsom Avraham Yeshayah Karelits, kaldet *Hazon Ish* (1878–1952), en hovedskikkelse i grundlæggelsen af *haredi* jødedommen i Israel i dens nuværende form, og den amerikansk-jødiske rabbiner Mosheh Feinstein (1885–1986), der er højt respekteret for sine *halakhiske* afgørelser. Dels drejer det sig om *hasidiske tsaddiker* eller *rebber*, f.eks. Pinhas Menahem Alter (1926–96), *Gur-hasidernes rebbe*, eller Aharon Rokeah (1880–1985), der var *Belz hasidernes rebbe*.⁴ Plakaterne er trykt med enten blått eller rødbrunt på hvidt papir og fandtes også som løbesedler i A5 størrelse. Deres budskab er klart: Det er en ufravigelig religiøs pligt at stemme på et *haredi* parti, for kun *Knesset* medlemmer fra et sådant parti vil rette sig efter de retningslinier, »de store» udstikker. Og selv om det på de fleste af disse plakater ikke siges eksplicit, at det *haredi* parti, man skal stemme på, er UTJ, vil ingen være i tvivl. Det kræver lydigheden mod »de store», der ses på dem. På den plakat, der bærer Feinsteins billede, hedder det således bl.a.:

[O]g det er bekendt, at når antallet af de valgte, der frygter Herren, forøges, så er det til gavn derved, at de ikke tillader, at man laver smuthuller [i lovgivningen] i sager, der vedrører religionen. Derfor er det en pligt, der bør være en hjertesag for alle, der frygter Herren, Han være lovet, at gå til valget og stemme på de udsendinge, der anses for at være trofaste mod deres sendelse og derfor vil gøre, som *de store i Torahen* har befalet dem.⁵

En af denne type plakater fra UTJ var medvirkende årsag til en strid mellem UTJ og *Shas* om, hvem der havde retten til at påberåbe sig en bestemt helligmand, nemlig den afdøde Rabbi Israel Abuhateira (1890–1984), almindeligvis kaldet *Baba Sali*, hvis støtte begge partier anså for vigtig i kampen om de *sefardiske* stemmer. Omkring den lærde, fromme og asketiske *Baba Salis* grav i Netivot (Negev) er der, ikke mindst pga. hans søns, Barukh Abuhateiras eller *Baba Barukhs*, systematiske markedsføring, vokset et helligsted frem, som først og fremmest marokkanske, men også mange andre orientalske og efterhånden også *ashkenaziske* jøder valfarter til. Hans bistand påkaldes til helbredelse eller løsning af alskens problemer.⁶ På den årlige mindededag for hans død (*hillulah*) kommer omkring 100–150.000 valfartende til Netivot (Bilu & Ben-Ari 1995, 224–29).

Den nævnte plakater, der under overskriften *Daat Torah* beråber sig på *Baba Sali*, bringer ved siden af billedet af helligmanden et uddrag fra et udateret brev fra *Baba Sali*, skrevet i anledning af et kommunalvalg. Heri hedder det bl.a.:

Derfor fremsætter jeg et helligt kald til alle, der frygter Herrens ord og som overholder Torah og mitsvot, om at stemme for Agudat Israels repræsentanter i et hvilket som helst område [i landet] og at arbejde og være aktiv for at Agudat Israels liste, Gimel, kan få succes overalt, særligt i den hellige by Jerusalem, Kongens palads. Jeg tilslutter mig således den opfattelse, som generationens store [*gedoley ha-dor*] har, gaonerne, admorerne og tsaddikerne,⁷ – måtte de leve længe og lykkeligt, amen – i overensstemmelse med den opfattelse, jeg gav udtryk for og skrev om ved de seneste valg til Knesset for to et halvt år siden.

Den sidste linie på siden lyder ligesom på de øvrige plakater af denne type: »Det er et bud [*mitsvah*] at lytte til de vises ord». *Baba Sali* ord påberåbes altså som autoritative, når det gælder, hvem man skal stemme på, og dette understøttes ved en henvisning til de øvrige helligmænd, som har truffet samme afgørelse. Dertil kommer, at lydigheden mod ham og mod andre helligmænd kan medføre velsignelse – en tanke, vi ofte vil møde i det følgende.

UTJ udsendte også andre plakater i den hensigt at vise, at *Baba Sali* havde indskærpet, at man skal stemme på liste *Gimel*. En af dem havde overskriften: »Baba Sali er kun med Gimel» og derunder et stort portræt i farvetryk af *Baba Sali*. Under portrættet hedder det:

Baba Sali – måtte hans fortjeneste beskytte os – velsignede allerede i året 5741 [1981] af hele sit hjerte dem, der lytter til hans ønske om, at man giver sin støtte »udelukkende til liste Gimel». Også i dag velsigner alle tsaddikerne dem, der støtter liste Gimel, som forener ashkenazere og sefardere.

Shas måtte svare, og det så meget mere som nogle *Bratslav hasidim* i deres kampagne for *Gimel* uddelte en amulet, som vi senere skal analysere i detaljer. På dens første side fandtes et billede af *Baba Sali* og over det et stort *Gimel*, omkring hvilket der står: »Baba Sali: »Den, som lytter til mine ord og stemmer Gimel, skal bo i sikkerhed».»

Svaret fra *Shas* kom bl.a. i form af en plakat, som også uddeltes som A4 løbeseddel. Midt på den findes et portrætbillede af helligmanden og over det ordene: »Helligt Kald.» Omkring portrættets tre sider findes der ni billeder af rabbinere af familien Abuhateira, bl.a. sønnen *Baba Barukh*. På den fjerde side, nedenfor portrættet, offentliggør *Shas* to breve. Det ene er fra *Baba Barukh*, der her skriver:

Alle rabbinere af familien Abuhateira fra hele landet mener, at det var min lærers, min mesters, min hellige faders, vor rabbiners, Sidna Baba Salis, måtte hans fortjenester beskytte os, sidste vilje fra 12. Heshvan 5744 [19/10 1983], at man skal støtte og hjælpe og stemme udelukkende for bevægelsen *Shas*. Ethvert andet brev er skrevet før bevægelsens oprettelse.

Det brev fra *Baba Sali*, som hans søn her omtaler, offentliggøres ved siden af *Baba Barukhs* i fotografisk gengivelse. Brevet er skrevet i forbindelse med kommunalvalgene i Jerusalem 25/10 1983, hvor *Shas* for første gang stillede op til et valg, og det opfordrer »de af Israels børn, der bor i Jerusalem, den hellige by» til at støtte og hjælpe *Shas*. *Baba Sali* døde 8/1 1984. Da det næste valg til *Knesset* først fandt sted 23/7 1984, er det formodentligt rigtigt, at hans brev udtrykte hans »sidste vilje» med hensyn til valg i Israel. Det drejede sig dog kun om et kommunalvalg.

Baba Barukh lod sig imidlertid ikke nøje med at medvirke til udformningen af denne »Abuhateira-plakat», men udfærdigede også et andet håndskrevet brev, som *Shas* omdelte i fotokopi. Det var dateret 25/4 1999. Heri anklager han *Agudat Israel* for bedrageri, og for uretmæssigt, uden familien Abuhateiras tilladelse, at uddele en »æske», indeholdende et mindelys for *Baba Sali* og den amulet, som er omtalt ovenfor, og som vi vender tilbage til senere. Han hævder, at *Agudat Israel* får folk til at underskrive en erklæring, hvori de lover at stemme på UTJ, og dermed »... ligesom forpligter sig foran min lærer, min rabbiner, min hellige fader, så det er som om han kaldte dem til at stemme for dem, hvilket er løgnagtigt». Og han forsikrer, at han og alle Abuhateirafamiliens rabbinere fordømmer denne syndige handling og kalder til i stedet at stemme på *Shas*.⁸

Shas udsendte også en løbeseddel med et fotografi af et håndskrevet brev af 10/5 1999 fra R. Ovadyah Yosef og den »praktiske

kabbalist», R. Yitshaq Kedourie, samt fra medlemmer af *Shas'* »Råd af Torah Vise«. Brevet er, som overskriften lyder, en *pesaq halakhah*, en kendelse vedr. et *halakhisk* problem. Heri hedder det, at »et vist parti« søger at øve indflydelse på *sefardiske* vælgere, og gør det »... ved hjælp af et brev, hvori man forpligter sig [til at stemme på det pågældende parti, UTJ.] og også gør brug af amuletter og af navnene på nogle af ... de store blandt de rabbinere, der virkede i de orientalske samfund i det foregående slægtled, og særligt af *Baba Salis* navn, måtte mindet om den retfærdige være til velsignelse.« Brevet hævder, at det if. *halakhahen* er sådan, at ingen, der har skrevet under på en sådan forpligtelse, behøver at gennemføre en formel rabbinsk fritagelse fra løfter. De kan være trygge, deres løfte har ingen gyldighed. De kan frit stemme på et andet parti. Og forfatterne fremfører alle de religiøst set gode ting, *Shas* har opnået for dem i sin kamp for at »føre kronen [*Toraben*] tilbage til sin fordums herlighed« – som *Shas'* slogan lyder – og hævder, at alle, der stemmer på *Shas*, vil få del i partiets gode gerninger.

UTJ mente imidlertid at kunne tilbagevise disse anklager. En af deres foldere havde det traditionelle portrætbillede af *Baba Sali* på forsiden foruden seks billeder af hans forfædre. Teksten lød: »Jeg stemmer Gimel for deres skyld.« På den anden side fandtes, hvad overskriften kalder »Sidna Baba Salis velsignelse, måtte hans fortjeneste beskytte os, over alle, der stemmer Gimel«. Selve velsignelsen lyder: »Det er min bøn til Herren, at mine hellige fædres fortjeneste må hjælpe alle dem, der bistår [UTJ], så de må velsignes med alle gode ord« – underskrevet af helligmanden, der nederst ses på et billede, hvis tekst siger, at det viser *Baba Sali*, da han skrev under på at ville stemme for *Gimel*. Derudover gengiver folderen et brev fra R. Yehiel Tordjman, barnebarn til *Baba Sali*, hvis billede ikke var med på den ovenfor omtalte »Abuhatseira-plakat«, selv om dens budskab var, at *alle* rabbinere af familien Abuhatseira støtter *Shas*. R. Tordjmans brev er en anbefaling af at stemme på UTJ, sådan som »... min bedstefader, den hellige og retfærdige ... *Baba Sali*... befalede os at stemme for Gimel. Det er den eneste liste til *Knisset*, som han udtrykte sin støtte til, da han kaldte til udelukkende at stemme for liste Gimel. Dette var hans sidste vilje. Dette var hans velsignelse.«

UTJ udsendte også en løbeseddel i postkortstørrelse på tyndt

glittet karton med *Baba Salis* portræt og over helligmandens hoved denne tekst: »Alt, hvad Baba Sali har lovet, er sket.» Og derunder: »Baba Sali velsigner alle, som stemmer på Gimel med velsignelsen: »Og han skal bo i sikkerhed«. Hen over helligmandens bryst hedder det: »Stem Gimel og bliv velsignet.« På bagsiden søges dette så dokumenteret. Under overskriften »Løftet og Velsignelsen« hedder det: »Baba Salis sidste vilje, måtte mindet om ham, den retfærdige og hellige, være til velsignelse, hvori han lover at være fortaler [foran Gud] for alle dem, der støtter liste Gimel, Den Forenede Torah-Jødedoms Parti». I det følgende anføres derpå dele af et brev fra *Baba Sali* fra 1981. Heri siger helligmanden, at hans mening, »... som er den hellige Toras mening, hvorfra du ikke må fjerne noget«, er, at man skal stemme på *Agudat Israel*. Det er nemlig »... den eneste liste, der holder Torahens fane højt, sådan som generationens ældste og store har befalet«. Af disse »ældste og store« nævner han *admorene* for de to *hasidiske* grupper, *Belz* og *Gur*, og 'litaueren' *Hazon Ish*, som *Baba Sali* nærrede den dybeste respekt for, og som han regnede for uomtvisteligt at være »generationens store« (*gadol ha-dor*) (Harel 1991, 286–88). Til sidst i brevet anføres selve *Baba Salis* velsignelse: »Den, der lytter til mine ord, skal bo i sikkerhed.»

Dette *Baba Sali* brev gengives også på en A4 løbeseddel med overskriften: »Baba Salis velsignelse af Gimel består for evigt.« Under dette citeres R. Tordjman for, at han kan bevidne, at *Baba Sali* skrev sit brev og sin velsignelse i hans (R. Tordjmans) påsyn, og »... ingen magt kan nogensinde sætte den retfærdiges velsignelse ud af kraft«. Alle påstande om støttebreve fra *Baba Sali* til andre partier end UTJ erklæres for »aldeles løgnagtige».⁹

Det er oplagt, at den mængde af materiale af denne art, UTJ og *Shas* har anvendt i disse valgkampe og den vægt, de overfor vælgerne har lagt på, at helligmændene, med deres autoritet og velsignelse, står bag dem, vidner om, hvilken betydning disse ting har for deres potentielle vælgere – en vurdering, der formodentlig er rigtig.

Det bør erindres, at hverken helligmændenes velsignelser eller amuletterne betragtes som virksomme i sig selv. Virksomme kan de kun være, fordi den, der har fremstillet amuletterne eller udsiger velsignelserne, er en person, der er hellig ved at have »spiritual authority and mystical qualities« (Don Yehiya 1992; 124; sml. 1998, 87).

Og selvsagt kan amuletter og velsignelser kun have indflydelse på, hvordan folk stemmer, hvis der er vælgergrupper, der anser f.eks. Kedourie en hellig person med en særlig nærhed til Gud.

Amuletter, velsignelser, løfter og ophævelse af løfter

A. Introduktion af velsignelser, løfter og ophævelse af løfter: valgkampene 1988 og 1992

I kampagnen op til valget til Knesset i 1988 gik den *hasidiske* gruppe *Habad* eller *Lubavits* energisk ind i kampagnen til fordel for *Agudat Israel*, selv om *Habad* aldrig har været en integreret del af dette parti. Det så det imidlertid som en væsentlig mulighed for at dæmme op for *Degel ha-Torah*, hvis leder, rabbi Eliezer Menahem Shakh, var blevet den farligste modstander af *Habad* på grund af de messianske toner omkring denne gruppes *rebbe*, Menahem Schneerson. *Habad* anvendte desuden TV valgpropaganda, hvad *Agudat Israel* ellers havde været imod.¹⁰ Og *Habads* aktivister havde endnu en effektiv måde at få vælgerne i tale på. De opsøgte potentielle vælgere for at komme i direkte, ansigt til ansigt kontakt med dem. Derudover anvendte de et nyt middel, nemlig fortrykte postkort med adressen på *Lubavits rebben* og anmodning om at modtage hans velsignelse til gengæld for at underskrive et løfte om at ville følge hans direktiv og stemme på *Agudat Israel*.

Kampagnen lykkedes, særligt i de såkaldte udviklingsbyer i Negev og i den nordlige del af landet, samt i bykvarterer, der hovedsageligt bebos af økonomisk dårligt stillede *sefardiske* jøder, dvs. i områder, hvor konkurrencen med *Shas* var hård. *Agudabs* andel af stemmerne steg fra 1,7 til 4,5 % på trods af, at udbryderne, Rabbi Shakhs *Degel ha-Torah*, tog 1,5 % af stemmerne. *Shas* havde også vækst, nemlig fra 3,1 til 4,7 %. *Shas*, der kraftigt kritiserede *Habads* »velsignelseskampagne», gjorde i øvrigt selv brug af fremgangsmåder, der var beslægtede. Ved *Shas*' vælgermøder deltog partiets åndelige leder, den tidligere *sefardiske* overrabbiner Ovadyah Yosef for bl.a. at velsigne vælgerne. Og som en direkte reaktion på *Habads* anvendelse af velsignelser fra *rebbe* mod løfte om at stemme på *Agudat Israel* udsendte *Shas* i sin TV tid en optagelse af en ceremoni, hvorunder en særlig rabbinsk domstol, bestående af R. Yosef og medlemmerne af *Shas*'

»Råd af Torah Vise«, annullerede løfter og eder om at ville stemme på *Agudat Israel*. Den centrale del af ceremonien var følgende ord, fremsagt med lav røst: »Alt er tilladt for dig, alt er lovligt for dig, alt er tilgivet dig [hvad angår løfter om at stemme på *Agudat Israel* mod *rebbe*s velsignelse].«¹¹ Mange var overbeviste om, at tilbuddet om *rebbe*s velsignelse var en ikke ubetydelig del af forklaringen på *Agudah*s fremgang, særligt blandt *sefardiske* vælgere med oprindelse i Nordafrika. Ilan (2002, 99) mener således, at kampagnen sikrede *Agudat Israel* 2-3 ekstra mandater.

Degel ha-Torah undlod heller ikke helt at tage midler, svarende til *Habads/Agudat Israels*, i brug. Man distribuerede til sine vælgere en bekendtgørelse fra den respekterede helligmand, *kabbalisten* Yosef Gerschonowitz i Netivot. Den indeholdt hans velsignelse af alle *Degel Torah* vælgere, og opfordrede modtagerne til, hvis de ønskede hans personlige velsignelse, at sende deres navn og andragende til ham. Almindeligvis ser de »litauiske« rabbinere med skepsis eller direkte foragt på sådanne folkereligøse foreteelser. *Degel ha-Torah* gjorde da også kun i ringe grad brug af denne overtalellesmetode i valgkampen (Don-Yehiyah, *ibid.*; jf. Heilman 1990, 149).

Før det følgende valg (1992) genforenedes *Agudat Israel* og *Degel Ha-Torah* under navnet »Den forenede Torah Jødedom« (UTJ). *Degels* pris for denne genforening var, at *Habad* blev udelukket fra samarbejdet. Striden mellem Menahem Schneerson og R. Shakh ophørte dog ikke, men kom herefter til at foregå uden for den politiske sfære. Men selv om *Habad* nu var udenfor, ophørte anvendelsen af »karismatiske midler« ikke. I valgkampen i 1992 var det imidlertid *Shas*, der tog dem i anvendelse.

Brug af velsignelser mod løfte om at stemme på et bestemt parti havde rejst en udbredt offentlig kritik i forbindelse med valget i 1988. Det samme var tilfældet med de rabbinske ceremonier til ophævelse af sådanne løfter, som hele landet via TV havde overværet. Sagen var blevet indbragt for Knessets centrale valgkomité, der efter en ophedet debat overdragede sagen til statsadvokaten til undersøgelse. Enden på det hele blev, at der blev fremsat forslag til en ændring af selve valgloven, så den eksplicit og entydigt forbød anvendelsen af sådanne midler i valgkampe. Forslaget blev endeligt vedtaget af Knesset i november 1991. Overtrædelse ville medføre straf på op til 5

års fængsel eller en bøde på 67.500 NIS. Samtidig blev det forbudt at uddele gaver til vælgerne (Jerusalem Post 19/7 og 5/11 1991).

Ved denne valgkampes begyndelse var *Shas* splittet. Dets oprindelige formand, R. Yitshaq Perets, havde trukket sig ud af partiet og med støtte af den *ashkenaziske* Rabbi Shakh¹² oprettede et nyt *sefardisk* parti (*Moriah*), et alternativ til *Shas*, som skulle gå til valg som det tredje led af partisammenslutningen UTJ. Situationen var ikke ufarlig for *Shas* og dets leder, Aryeh Deri. Et vigtigt kort, som Deri nu tog i anvendelse for første gang, var den over 90 årige Rabbi Yitzhak Kedourie.

Kedourie kom til at spille en rolle i valgkampene fra 1992 til 2003, om end på forskellig måde. Han kom i sin barndom til Jerusalem fra Irak. Senere studerede han ved den respekterede *sefardiske yeshivah*, *Porat Yosef*, hvor i øvrigt også R. Ovadyah Yosef har studeret, men pga. sin interesse for »praktisk *kabbalah*» (magi) overgik han til *Bet El yeshivahen*, der ofte blev kaldt »Mystikernes *Yeshivah*», og hvor de studerende beskæftigede sig med »praktisk *kabbalah*». Efterhånden opnåede han også, at *yeshivahens* ledelse gav ham retten til at udøve »praktisk *kabbalah*». Han benyttede sig af tilladelsen ved at læse menneskers skæbne i de mystiske bogstaver, der skjuler sig i Salmerne Bog og ved at fremstille amuletter. Han måtte dog ernære sig ved sit håndværk, bogbinderi. Senere flyttede han til kvarteret *Bukharah* (et nabokvarter til *Meah Shearim*), hvor han stadig bor. I sit beskedne hjem modtog han mennesker, der ønskede hans velsignelse. Nogle fik amuletter, som han selv fremstillede og forsynede med tekst. Hans velsignelser og amuletter ansås for at »... kunne hjælpe med at helbrede syge, løse ens problemer med at finde livsunderhold og lindre andre former for nød» (Dayyan 1999, 317). Der var mange af den slags »praktiske *kabbalister*» i Jerusalem, men Kedourie blev efterhånden berømt også uden for Jerusalem. Han omtaltes som »mystikernes ældste» og »en, som øver mirakler». Flere og flere kom til ham, også betydningsfulde personligheder. Hans aktiviteter udviklede sig til at omfatte velsignelser (f.eks. ved indvielse af en ny firmaafdeling), amuletter, flasker med velsignet vand eller olie, billeder m.v. i et sådant omfang, at det efter alt at dømme i de seneste 10–15 år har drejet sig om en millionindustri, styret af hans søn og sønnesøn (Dayyan 343–51). Sønnesønnen opstillede ved det seneste

valg til *Knesset* som kandidat for et helt nyt parti, familien Kedouries eget parti, *Ahavat Israel*, der naturligvis fik den gamle R. Kedouries velsignelse og støtte.

Kedourie havde oprindeligt støttet *Agudat Israel*, men uden at deltage i aktiviteter til fordel for partiet. Aryeh Deri og hans politiske fæller havde imidlertid – formodentlig på grund af *Habad* kampagnens succes i 1988 – fået øje for de muligheder, der kunne ligge i at inddrage ham i *Shas*'s kampagner (Rahat 1998, 160; 177). R. Yosef så på muligheden for at bruge ham med ubehag. Kedouries praksis var i hans øjne for folkereligøst præget, og handel med velsignelser og amuletter var ham inderligt imod. Han lod sig dog overtale af Deri. Kedourie svarede positivt på *Shas*'s henvendelse og udsendte et politisk statement, hvori han gav sin uforbeholdne støtte til Deri og *Shas*, og han blev herefter medbragt, når R. Yosef i sin lejede helikopter drog omkring i landet for at tage del i *Shas*'s vælgermøder. (Dayyan 1999, 317; Rahat 1998, 160; 177). Disse er hos *Shas* en egenartet kombination af religiøse vækkelsesmøder og politiske vælgermøder. *Shas* er både en vækkelsesbevægelse og et politisk parti. Ved vælgermøderne holdt ikke blot *Shas*'s politiske ledere, men også R. Yosef, taler, og Yosef og Kedourie reciterede bønner, velsignede forsamlingen og lovede dem herunder godt helbred og rigeligt livsunderhold. Kedouries tilstedeværelse havde uden tvivl en for *Shas* positiv effekt.

Kedourie tilvirkede også amuletter til *Shas*'s kampagne. Bag disse amuletter, hævdede han, stod der en virkelig historie: I drømme havde han spurgt i himmelen, hvem man skulle stemme på, og fra det højeste lød svaret: *Shas*. Derfor, hævdede han, ville der blive *Shas*'s vælgere en overflod af velsignelse og lykke til del. Han underskrev også en særlig velsignelse over *Shas*'s vælgere. Både amuletten og velsignelserne uddeltes i titusindvis af eksemplarer.¹³ Alligevel kan *Shas*'s kampagne i 1992 ikke stå mål med 1996 kampagnen hvad angår udnyttelse af sådanne »karismatiske effekter». Partiet var tilbageholdende, vel pga. den omtalte lovændring.

Åbenbart blev der også i denne valgkamp anvendt velsignelser i *haredi* partiernes kampagner. På grund af ændringen i valgloven synes det evident, at loven blev overtrådt. I hvert fald indgav lederen af Reformbevægelsens »Israel Religious Action Center», Uri Regev, en uge før valget den 23/6 1992 anmeldelse til politiet mod både *Agudat Israel* og *Shas*.¹⁴ En retssag blev dog aldrig gennemført.

B. Shas' amuletkampagne i 1996.

Forud for valget i 1996 så *Shas'* situation alt andet end gunstig ud. Opinionsundersøgelserne pegede i retning af et nederlag for partiet. Ikke mindst de *sefardiske* vælgere i udviklingsbyerne og de fattige bykvarterer syntes at være blevet skeptiske over for *Shas*, fordi partiet i overensstemmelse med R. Yosefs instruks var gået ind i regeringen Rabin efter valget i 1992. Selvom *Shas* forlod regeringen igen allerede i 1993, blev partiet dog ved med at have indflydelse i den. Rabin gav det muligheder herfor, fordi han håbede at partiet ville vende tilbage til hans regering. Ved valget i 1996 ønskede *Shas* imidlertid at holde både muligheden for at indgå i en koalition under ledelse af *Likuds Benyamin Netanyahu* og for en eventuel koalition med Arbejderpartiets *Shimon Peres* åben.¹⁵ Denne politik var grunden til, at vælgere flygtede fra *Shas*. Netop i den befolkningsgruppe, *Shas* måtte satse på i valget for at vinde frem eller i hvert fald holde stand, gruppen af økonomisk svagtstillede, traditionelle (men ikke ortodokse) *sefardere*, var fredsprocessen, sådan som den var planlagt i Oslo-aftalen, upopulær, mens Netanyahu var særdeles populær.

Deri besluttede sig for endnu engang at gøre brug af R. Kedourie, og R. Yosef godkendte det trods sine betænkeligheder over for Kedourie, fordi det var til *Shas'* bedste. Hvad Kedourie leverede til *Shas*, var en lille æske, indeholdende en amulet i form af en forsølvet medaljon,¹⁶ med en lille ring øverst, så man kunne bære den i en kæde om halsen. På medaljonen var der indpræget et portræt af Kedourie selv og rundt om dette if. Rahat (1998, 329) »... mere eller mindre kryptiske ord (f. eks. Qera` Satan)». Amuletten tilhører en meget udbredt type, fremstillet af metal, oftest forsølvet og med en helligmands portræt. I Israel ses f.eks. ofte metalamuletter med *Baba Salis* portræt (Gonen 1998, 106f). Amuletter bærer endvidere hyppigt gudsnavne eller navne på engle, navne, der kan bringes i forkortelse, eller skriftvers, evt. kun i brudstykker eller gengivet ved forkortelser (således her). Der var muligvis hemmelighedsfulde navne på den (Rahat 1998, 329-31). De bogstaver Rahat gengiver fra amuletten er dog ikke kryptiske ord, sådan som han formoder, men en forkortelse for 6 skriftvers, en forkortelse, der i dette tilfælde står for en gammel bøn eller et ritual til brug forud for *Shofar* blæsningen under morgengudstjenesten på *Rosh Ha-Shanah* (Goldschmidt 1970, Vol. I, 143f).

Bønnen har seks linier, hvori hver linie udgøres af et bibelvers.¹⁷ Og hver linie (eller vers) forkortes med det første bogstav i det ord, der indleder verset. Navnet på bønnen som helhed er konstrueret ved at tage disse indledningsbogstaver og stille dem sammen i den rækkefølge, de forekommer i. Gør man det, står man med udtrykket *Qera` Satan* (markeret som forkortelse: קְרָעַ עֲשׂוּ), »Sønderriv Satan!«.¹⁸ Og sådan kaldes bønnen/ritualet, som forstås som bøn/ opfordring til Gud om at tilintetgøre Satan (Millgram 1971, 496f). Og er amuletten som i dette tilfælde fremstillet eller i hvert fald designet af en person, som man anser for at være en helligmand, så – og kun da – er udsigten til, at Gud hører bønnen, god.

Anvendelsen af *Qera` Satan* på amuletter er ikke sjælden. På en anden amulet, der if. sin tekst skal være virksom mod »onde øjne« og er beregnet særligt som beskyttelse »for barnet og den fødende«, og som har form som et forstørret postkort med tekst og symboler på begge sider, forekommer *Qera` Satan* på begge sider.¹⁹

Qera` Satan er et ganske kraftfuldt ritual til fordrivelse af Satan/det onde. Der kan herved både være tænkt på Satan eller det onde i almindelighed, men Satan kan også identificeres med et bestemt onde, der truer med at ramme en. Under valgkampen i 1999 afholdt *haredim* en omfattende demonstration i Jerusalem den 14/2 i protest mod Israels Højesteret på grund af en række kendelser fra domstolen, der gik religiøse interesser imod.²⁰ Her har dette ritual sandsynligvis været anvendt af nogle, og højesteret var i den forbindelse identificeret med Satan. Når jeg siger, at *Qera` Satan* ritualet blev anvendt af nogle, skyldes det, at de trykte ark, som planlæggerne lod uddele ved demonstrationen (som de konsekvent kaldte et »bønnemøde«) indeholdt en omfattende række af salmer og bønner, der skulle reciteres under demonstrationen, men ikke *Qera` Satan*. Det gjorde derimod et kopieret ark, som også blev runddelt, og hvis tekst i øvrigt ellers stort set svarede til den »officielle liturgi«. Nogle, som kendte den officielle tekst på forhånd, og som var utilfredse med, at *Qera` Satan* ikke var med, har sørget for, at det kopierede ark blev uddelt. Disse, og den gruppering, de repræsenterede, har sandsynligvis også reciteret det under selve demonstrationen.²¹

Udover medaljonen fandtes der i den tilhørende æske også et lys af form som et mindelys (*ner neshamah*). Lyset var af grønt voks og

stod i et lille glasbæger. En lille seddel med en brugsanvisning var vedlagt. Heri hedder det, at tirsdag aften, når den 11. Sivan begynder, skal man tænde lyset og lade det brænde de følgende 24 timer. Dvs. man skulle tænde det aftenen før valgdagen (29. maj 1996) og lade det brænde et døgn. Derudover skal man recitere Ps. 20 og 21, to salmer, der if. Kedourie er nært forbundne og som taler om velstand og lykke for Israel (Nir 1999, 429). Mellem dem skal man tre gange sige: »Rabbi Meirs Gud (ʾĒ-loha), svar os!» (א-לוהא דרבי מאיר ענונו).²² Det hebraiske ord אלוהא (ʾĒloha), »en gud» eller »Gud», der anvendes i både Bibelen og i Talmud, er her brugt i en sjældent forekommende, aramaiserende form. Det afsluttende *'alef* skal således, ligesom den indskudte bindestreg mellem de to første bogstaver, markere ordet her som et af de himmelige, kraftfulde guds- eller englenavne, som ofte ses på amuletter (Trachtenberg 1979; 139f; Schrire 1982, 91-135, Gonen 1998, 106). Når der tales om »Rabbi Meirs Gud», drejer det sig om den populære Rabbi Meir Baal Ha-Nes (»Rabbi Meir, underrets herre»), hvis grav findes syd for Tiberias.²³ Her samles hvert år den 14. i sommermåneden Iyyar over 100.000 mennesker, flertallet *sefardere*, til R. Meirs *hillulah*, den årlige fejring af helligmanden på hans formodede dødsdag, og mange beder om, at helligmandens sjæl i himmelen vil gå i forbøn for dem pga. sygdom, barnløshed eller andet. Mange mirakler hævdes at have fundet sted ved graven.

Sammen med amuletten fandtes der, i den æske, *Shas* rundsendte, et lille farvet kort til at have i en pung. Det bærer Kedouries underskrift (med Rashi-skrift) og teksten: »Amulet for lægedom, beskyttelse og lykke. Makabi.²⁴ Velsignelse og lykke og et godt og lykkeligt liv. 'Akhin» (אכין (?)). Sammen med underskriften står den samme forkortelse som på »medaljonen»: *Qera' Satan*, »Sønderriv Satan!» (Rahat 1998, 329f). Amuletter som denne, i form af et lille kort af størrelse som visitkort eller lidt større, er også en udbredt type.

Rahat oplyser ikke, hvad der stod på den anden side af denne »kort-amulet». Det gør derimod Herb Keinon i *Jerusalem Post* 16/4 1996. If. ham fandtes der her en tekst, som han bringer i engelsk oversættelse:

I turn to You from the depths of my heart with a holy appeal to come to God's aid and to vote, support, and assist Shas in the Knesset elections. I place my faith in God that evil from a

terror attack and other dangers that come into the world will not befall those who vote, support and assist Shas.

Også dette kort var med i æsken, som blev sendt med post til dem, der havde underskrevet en formular, som *Shas'* aktivister uddelte over hele landet. Ved at underskrive den lovede man, at man selv og ens familie ville stemme på *Shas* (Rahat 1998, 330f; 334). Ud over at binde modtageren moralsk til at stemme på *Shas* har denne fremgangsmåde også den fordel, at man derved kommer i besiddelse af modtagernes adresser og evt. telefonnumre og således får mulighed for at lade valgaktivister foretage en direkte henvendelse til de pågældende for at holde dem fast på deres løfte om at stemme på *Shas*. Partiet har i valgkampene netop satset stærkt på at opsøge potentielle vælgere og søge at overtale dem i en personlig konfrontation ved at lade aktivister, ofte *yeshivah* studerende, gå fra dør til dør eller henvende sig til folk telefonisk.

Det er vanskeligt at vurdere om og i givet fald hvor stor en effekt *Shas* amulet havde på valgets udfald. Partiet gjorde ikke de store anstrengelser for at opsætte valgplakater m.v. og førte ligeledes en lidt sparsommelig TV kampagne. Derimod var det tydeligt, at *Shas* satsede på sin amulet kampagne og på sine religiøse vælgermøder. Atter denne gang fløj de to rabbinere, Yosef og Kedourie, dagligt i helikopter til flere vælgermøder, arrangeret som tidligere med bønner, velsignelser og religiøse taler (Rahat 1998, 329f). R. Yosef var af central betydning. Han nyder stor prestige og autoritet i store dele af den *sefardiske* befolkning, i langt større kredse end blot ortodokse. Respekten for ham var endda øget siden valget i 1992, vel sagtens fordi han havde frigjort partiet fra Rabbi Shakhs overopsyn. Kedourie blev imidlertid ikke modtaget med mindre varme end den respekt, der strømmede Yosef i møde (Don-Yehiya 1998, 86f; Rahat 1998, 328f).

Formodentlig blev op mod 200.000 æsker med medaljonen uddelt (sml. Rahat 1998, 334). På grund af forbudet i valgloven var *Shas* begyndt at uddele amuletterne i stor hemmelighed. Efterspørgselen viste sig imidlertid uventet stor; amuletterne gik som varmt brød. Da uddelingen blev offentligt kendt, forsøgte *Shas'* leder, Aryeh Deri, at benægte, at *Shas'* centrale valghovedkvarter havde noget med det at gøre. Sandsynligvis forventede partiet, at spørgsmålet før eller senere

ville blive rejst i *Knessets* centrale valgudvalg. Men man gjorde, hvad man kunne, for at dette skulle ske så sent som muligt, så uddelingen af amuletter stort set var afsluttet før. Sagen blev bragt frem i valgudvalget, da de andre partier blev klar over, hvad der foregik. Det var dog ikke de andre religiøse partier, der bragte problemet op, selv om kampagnen primært truede med at drage netop deres vælgere over til *Shas*. Formodentligt ville disse partier undgå at komme til at stå som kritikere af den blandt mange af deres vælgere så afholdte Kedourie. Det blev det venstreorienterede parti *Merets*, der rejste problemet i valgudvalget, og derved foranledigede, at dettes formand forbød videre distribution af amuletterne. Forbudet kom dog først så sent, at de fleste af *Shas'* amuletter allerede var uddelt (Don-Yehiya 1999, 87; Rahat 1998, 330; 334).

Forinden havde uddelingen også foranlediget en fordømmende reaktion fra mange rabbinske kredse. Mordekhai Eliahu, forhenværende *sefardisk* overrabbiner for Israel med stor indflydelse i Det Nationalreligiøse Parti, offentliggjorde således en *pesaq halakhah*, hvori han bl.a. skrev:

If. gemara og såvel de første som de senere halakhiske eksperter²⁵ er der [i amuletterne] en form for afgudsdyrkelse og for fremstilling af et afgudsbillede og et formstøbt billede i modstrid med vor hellige Torah²⁶ ... Det er forbudt at beholde en amulet, hvorpå der forekommer hellige navne sammen med et menneskes ansigt, selv når kun den ene side er vist i relief. Man skal pakke den ind i både papir og plastik og hurtigst muligt anbringe den i en geniza. Man skal ikke tage dem, der overdrager en amuletten, i betragtning, selv ikke, hvis de støtter sig til en stor autoritet i sager, hvori man må nære frygt for, at der er et forbud (Rahat 331).

Ligeledes forbød han »mindelyset» i æsken. Andre rabbinske autoriteter var af samme opfattelse. Nogle erklærede løfter, afgivet ved modtagelsen af en amulet, for i bund og grund ugyldige og offentliggjorde en tekst til frigørelse fra løfter, en tekst, man kunne bruge, hvis man alligevel var nervøs for, om man havde afgivet et forpligtende løfte. Teksterne kunne i øvrigt slående ligne den frigørelsestekst, *Shas* selv havde anvendt i 1988. En gruppe rabbinere, blandt dem lederen af *yeshivahen* »Barmhjertighedens Porte» i Bene Berak, der stod *Shas*

nær, advarede mod brug af amuletter og løfter i valgkampen. Da disse protester blev fremsat af fremstående rabbinere var R. Yosef og R. Kedourie tvunget til at forsvare sig og udsendte moderklæringer (Rahat 1998, 331–34; Ilan 2000, 102).

Både *Shas'* ledelse og de protesterende var tydeligvis overbevist om, at amuletterne flyttede stemmer (Don Yehiya, smst.; Rahat 331–34; Ilan 2000, 102). *Shas* gik ved valget frem fra 6 til 10 mandater. I betragtning af, at *Shas* satsede på amuletkampagnen og nedprioriterede andre kampagneformer, har amuletterne sammen med deres religiøse valgmøder formodentlig haft deres del af æren for fremgangen.

Amuletter og velsignelser i valgkampene 1999 og 2002–03

Under valgkampen forud for valget 17/5 1999 dukkede der amuletter op, anvendt af *haredi* partierne indtil videre for sidste gang i forbindelse med valg til *Knesset*. *Shas* og UTJ var blevet afskrækket af de nye formuleringer desangående i valgloven og *Knessets* centrale valgudvalgs håndtering af amuletproblemet i 1996.

Dagbladet *Maariv* kunne 9/4 1999 (s.5) fortælle, at der dagen før udbrød tumult ved helligstedet ved *Baba Salis* grav i Netivot. Aktiver fra UTJ uddelte *Baba Sali* amuletter, samtidig med at de opfordrede modtagerne til at stemme på UTJ. Det vakte harme blandt dem, der var valfartet dertil, og hvoraf de fleste tilhører de sociale lag af *sefardere*, der er tilbøjelige til at stemme *Shas*. Der viste sig at være tale om en æske, hvormed der fulgte en blanket, på hvilken man kunne bestille bogstaver i en *Torah* rulle, skrevet til ære for *Baba Sali* (se nedenfor). I æsken fandtes en amulet i form af en lille bog. Også en anden blanket blev udleveret. På den er der afbildet to søjler, der bærer en bue, og hvor der under buen står en velsignelse, vi har mødt før: »Baba Sali: 'Den, der hører mine ord og stemmer på Gimel, skal bo i sikkerhed.'» Under velsignelsen er der et billede af *Baba Sali* foran en *sefardisk Torah* rulle, og nedenunder den findes teksten: »Jeg forpligter mig foran *Baba Sali* til at stemme på Benyamin Netanyahu og Gimel.» Et fotografi af denne side er trykt i avisen ved siden af et foto af brevet til bestilling af bogstaver i *Torah* rullen, et brev, der på

midten af siden atter har *Baba Sali* foran den sefardiske *Torah* rulle, indrammet af arabesker. Herover står der: »Os alle sammen med de retfærdige i *Torah* [rullen] til ære for Sidna Baba Sali, måtte hans fortjenester beskytte os. Amen.»²⁷

På denne blanket til bestilling af bogstaver i en *Torah* rullen til *Baba Salis* ære finder vi rundt om billedet af helligmanden små, indrammede billeder af en række religiøse ledere/hellige personer, i alt 13, plus et billede af Vestmuren i Jerusalem og over for det et billede af Rabbi Nahman af Bratslavs grav i Uman i Ukraine. Rabbi Nahmans tilhængere har efter hans død ikke haft nye ledere med status af *tsaddik* eller *rebbe*. Denne slående forskel mellem dem og andre *hasidiske* grupper har da også medført at de undertiden omtales som *Di Toite Hasidim* (Yiddish for »de døde hassider«). Bratslaverne, som ved dette valg stadigvæk hørte med til *Agudat Israel* fløjen af UTJ, har på denne måde fået deres oprindelige *tsaddik* symboliseret her i rækken af andre helligmænd. På de små billeder findes portrætter af andre *hasidiske* gruppers ledere: *Admoren* af *Gur*, den afdøde *Admor* af *Belz*, og diverse levende eller afdøde *’litausiske’* ledere såsom den dengang formodentlig 103-årige Rabbi Shakh og den afdøde *Hazon Ish* m.fl. Det er bemærkelsesværdigt, at der foroven i midten blandt disse skikkelser – dvs. på en hædersplads – er anbragt et billede af den i 1994 afdøde Rabbi Menahem Schneerson, *Habad/Lubavits’ rebe*. Nederst i midten findes et stort *Gimel*, hvorunder der står: »Baba Sali: ’Den, der lytter til mine ord og stemmer på Gimel, skal bo i sikkerhed’.»

Hvem, det var, der skabte tumult i Netivot ved at uddele amuletter for UTJ, var uklart for journalisterne, bortset fra, at det var klart, at de kom fra en af de grupper, der støttede UTJ. Adspurgt af *Maariv* (smst.) svarede Avraham Ravits, *Knesset* medlem for *Degel ha-Torah* fraktionen i UTJ, at partiet ingen forbindelse havde til denne hændelse, men »... man har fortalt mig, at en gruppe Bratslav *hasidim* stod bag amuletterne.» Det er formodentlig kun delvist korrekt. Senere begyndte *hasider* med tilknytning til Bratslavs *yeshivah*, »*Shuvu Banim*» i Det jødiske Kvarter i den gamle by i Jerusalem, nemlig også at uddele valgamuletter, og det på en måde, der havde klare ligheder med uddelingen i Netivot. I Jerusalem og andre steder blev amuletten også givet til dem, der skrev under på, at de ville bidrage med et

selvvalgt beløb til fremstillingen af *Torah* rullen til *Baba Salis* ære. Det brev eller den blanket, man skrev under på, var identisk med den, der blev brugt i Netivot. Formodentlig er der derfor også her tale om den samme amulet. Men i Jerusalem, hvor jeg talte med Bratslav *Hasiderne* ved flere af de stande, hvor æsken med amuletten blev uddelt, anvendte man tilsyneladende kun blanketten til bestilling af bogstaver i *Torah* rullen, men, så vidt jeg kunne observere ingen forpligtigelseserklæring. Blanketten til bestilling af bogstaver i *Torah* rullen henviste ligesom i Netivot også til, hvordan man kunne blive registreret til at deltage i bønner ved Vestmuren i Jerusalem, bønner, der skulle foregå kontinuerligt gennem 40 dage. De, som skrev under på denne blanket, fik så amuletten udleveret.²⁸ Men man skulle altså ikke direkte skrive under på, at man ville give sin stemme til partiet, en forskel der dog kun er af formel art.

Det er sandsynligt, at *Degel ha-Torah* fraktionen af UTJ intet havde med amulettuddelingen at gøre. Selv om de i 1988, som vi så, selv anvendte blanketter til bestilling af velsignelser i deres modstød mod *Habads* kampagne for *Agudat Israel*, så er der for dem at se for meget folkereligiøsitet i et fænomen som amuletter. Det ville også ligge dem fjernt at være med til at bruge en blanket som den, Bratslav *hasiderne* udleverede til bestilling af bogstaver i *Torah* rullen, hvor et portræt af *Habads* Menahem Schneerson var anbragt centralt og øverst. Men det betyder ikke, at bratslavernes amulet-kampagne på UTJs vegne var noget, de gjorde helt på egen hånd og at det heller ikke havde noget at gøre med UTJs anden fraktion, *Agudat Israel*. Den 16/5, dagen før valget, fandt jeg i magasinrummet i *Bet Agudat Israel* i Tel Aviv stabler med hundredvis af blanketter til bestilling af bogstaver i *Baba Salis Torah* rulle. Uddelingen af amuletter og kampagnen for *Torah* rullen var to integrerede ting, som også amuletternes tekst viser, og blanketter og amuletter uddeltes da også sammen.

Det foregående har vist, at der på nogle punkter er tydelige ligheder mellem *sefardisk* og *hasidisk* religiøsitet. Således er amuletter langt mere udbredte i disse to befolkningsgrupper end blandt andre jøder (Gonen 1998, 106) og der er ligheder mellem *hasidiske* jøders forståelse af deres ledes, *tsaddikernes*, status og en udbredt *sefardisk* (spec. nordafrikansk) opfattelse af deres »helligmænds» status. I begge tilfælde forstås de som i besiddelse af en særlig formidlerstil-

ling mellem menneske og Gud. De kan være clairvoyante, i stand til at forudsige fremtidige begivenheder og ofte ses de som mirakelmagere, hvis forbøn hos Gud kan bringe mennesker hjælp i diverse former for nød. I den *sefardiske* sammenhæng er det specielt den døde helligmands eller *tsaddiks* sjæl, der går i forbøn hos Gud derved og skaffer mirakuløs helbredelse el. lign. Derfor valfarter man til deres grave – f.eks. til *Baba Salis* grav i Netivot – selv om der, som vi har set, også berettes om levende helligmænds mirakler.²⁹ Omvendt er det ikke kun i levende live, at de *hasidiske tsaddiker* kan øve undere. Derfor opsøger de eksempelvis Menahem Schneersons grav i New York eller R. Nahmans af Bratslav grav i Uman i Ukraine. I nogen grad brydes grænsen mellem *sefardisk* og *ashkenazisk* i øvrigt op ved disse valfarter. Det er ikke blot *sefardere*, men også, om end i langt mindre omfang, *ashkenaziske* jøder, der valfarter til *Baba Salis* grav. Og tilsvarende har eksempelvis den sefardiske leder Aryeh Deri, formand for *Shas* indtil 1999, flere gange valfartet til Rabbi Nahmans grav i Uman. Den første gang var til *Rosh ha-Shanah*³⁰ i efteråret 1993, da Deri måtte udtræde af regeringen Rabin efter at anklageskriftet mod ham for modtagelse af bestikkelse var fremsat. I Uman uddelte Deri, som det er bratslavernes skik, generøst almisse til fattige valfartende, iførte sig skindhat af den type, som Bratslav *hasidim* traditionelt bærer, og gennemgik et renselsesbad i floden (Nir 1999, 416f). Og det blev ikke den eneste gang, Deri valfartede til Rabbi Nahmans grav. *Haarets* 10/8 2000 kunne berette, at Deri havde forsikret sine nærmeste medarbejdere om, at han også dette år ville valfarte til Uman.

Den amulet, som Bratslav *hasiderne* uddelte, var anbragt i en lille æske, som også indeholdt et mindelys for *Baba Sali*. Amuletten havde form af en lille bog (10 x 6,8 cm), hvis bind er beklædt med lysebrunt, læderlignende plastik. Med guldtryk står der på bindet *Shmirah*, (egl. »bevarelse»), et andet ord for amulet. Under dette er der trykt en stiliseret *hamsa*, den femfingrede hånd³¹, der ofte forekommer på amuletter blandt orientalske jøder og anses for at kunne beskytte mod »onde øjne». ³² Inden i *hamsaen* findes i vort tilfælde et portræt ad *Baba Sali*. Inde i amuletten - både forrest og bagerst - er bindets inderside og såvel den første som den sidste side belagt med plastik, så de kan kyskes. Her finder vi foran øverst i midten et

Bratslav hasidernes valg-amulet fra 1999: Øverst indersiden af det forreste bind og første side. Nederst sidste side og indersiden af det bagerste bind

stort *Gimel*, rundt om hvilken der står: »Israels shmirah. Baba Sali: »Den der hører på mine ord og stemmer Gimel, skal bo i sikkerhed.« Herunder et billede af *Baba Sali* med en sefardisk *Torah* rulle i baggrunden. På den første side står der endvidere med store bogstaver: »Et bogstav i Baba Salis Torah rulle«, og derunder med mindre skrift: »Måtte tsaddikens fortjeneste beskytte og bevare ham [amulettens indehaver] for det onde øje og for al ond ulykke, og måtte han blive velsignet med gode børn, sundhed og livsunderhold til overmål.«

Side 2 øverst siges det, at dette er »[e]n stor og frygtindgydende amulet, som kan frelse fra enhver nød«. Og derpå fortsætter den:

»Dette er det navn, som vor lærer Moses, måtte fred hvile over ham, betjente sig af, og enhver, der fører det med sig skal i evighed ikke lide skade. Og dette er navnet:

י-ה, י-ה-י-ה, י-הו, ה-י	(y-h, yhyh-yhv, H-y)
ה-י, א-ה, א-ה, א-ה, ב-ב	(H-y, a-h, a-h, a-h, bæ-bæ)
י-ה-ו-ה, י-ה-ו-ה, י-ה-ו-ה	(y-h-v-h, y-h-v-h, y-h-v-h) ³³

Det er fristende at fjerne bindestregene. I så fald står der: Linie 1: Yah (forkortet tetragram); yihyeh (imperf. af hjælpeverbet, måske brug af 2.Mos. 3,14); Yehu (gudsnavn); Hay (lever, måtte han leve). 2. linie: Hay. Resten uklart; muligvis står a-h ('alef-heh) for 'Elohim 'Adonay, »Gud Herren«, mens bæ-bæ, trods den mystificerende vokalisation, kan sigte til *Baba* (Sali). 3. linie: 3 gange gudsnavnet Yahveh.

Om denne tydning (bortset fra l. 1 og 3) er rigtig, er dog behæftet med stor usikkerhed. Der kan blot være tale om en fri konstruktion af guds- eller englenavne. Kryptiske navne, der anses for kraftfulde, hører som omtalt meget ofte med i amuletter.

Bagerst i den lille »bog» findes på indersiden af bindet et ungdomsbillede af *Baba Sali*, hvorover der endnu engang står: »Den, der hører mine ord og stemmer på Gimel, skal bo i sikkerhed.» Baggrunden for billede og tekst udgøres af et håndskrift, der if. overskriften til siden er et »[s]tykke af en kavanah af HaAri, skrevet med Baba Salis håndskrift». ³⁴ Valget af dette som baggrund skal pege på *Baba Sali* som *kabbalist*.

Den næstsidste side bærer overskriften: »Amulet (*Lahash*) af Hayyim Yosef David Azulai» (1724-1806), der var både *halakhist* og *kabbalist*, bosat i *Erets Israel* og berømt for sine mirakler. Midt på siden findes et stiliseret billede af et øje, i hvis pupil man atter ser *Baba Sali* foran en *Torah* rulle. Spredt over resten af øjet findes mindre øjne, ved hvilke det hebraiske eller det aramaiske ord for øje står med diverse adjektiver: Langt, kort, smalt, lige, krumt m.v., formodentlig typer af øjne, der kan være onde. Over dette øje står der: »Ben Porat Yosef», de første ord i Jakobs velsignelse af Josef, der begynder i 1. Mos. 49,22. Under »øjet» er resten af verset citeret. Verset lyder, som det almindeligvis oversættes: »Josef er et ungt frugttræ [ben porat Yosef], et ungt frugttræ ved kilden, dets grene vokser op ad muren.» En ben Porat er imidlertid blandt orientalske jøder blevet til et udtryk, hvormed man betegner en, der *ikke* har et »ondt øje». ³⁵ Derfor er verset citeret her og anbragt uden om øjet med de mange »onde øjne». At kunne beskytte mod dæmoner og andre onde ånder og ikke mindst mod »onde øjne» er amulettens primære funktion (Gonen 1998, 106).

Resten af denne bogformede amulet udgøres af 24 sider, der er et optryk i miniformat af Rabbi Nahman af Bratslavs berømte *Ha-Tikkun Ha-Kelali* (»Den fuldstændige Tikkun,» dvs. »genoprettelseshandling»), som, foruden indledende og afsluttende bønner af Rabbi Nahman, består af 10 udvalgte bibelske salmer. ³⁶ Det ritual, der udgør denne genoprettelseshandling, består af et rituelt bad med efterfølgende recitation af de omtalte salmer.

Ideen bag dette udvalg af salmer er, at seksuel synd er en særligt graverende form for synd. Med seksuel synd tænkes der her på usøm-

melig sædafgang, dvs. primært ufrivillig natlig sædafgang,³⁷ der i sig indeholder alle andre synder, som et menneskes begår med sine lemmer.³⁸ Kan denne synd fjernes, dvs. findes der en genoprettelses-handling, der kan fjerne den, så inkluderer den også genoprettelse for alle andre synder. Bag tanken om den seksuelle synds centralitet ligger en gammel forestilling om, at sæddråben dannes i hjernen og stiger nedad i kroppen og derunder spreder sig i alle lemmer. Er dråben forbundet med synd, gennemtrænger synden dermed alle lemmer. Intellektuel synd f.eks., der også hidrører fra hjernen, er forbundet med seksuel synd og inkluderer alle lemmernes synder (Liebes 1993, 194, note 53). Greenbaum 1984, 48f udtrykker det i *kabbalistisk* terminologi sådan, at den syndige, ufrivillige sædafgang skader hele *sefirot*-systemets orden:

This is because the seed derives from the sefirah of Daat (which includes Keter, Chochmah and Binah) and reaches down to Yesod (which is represented by the organ of procreation). Yesod includes all the preceding sefirot. When the seed is emitted in vain it falls into the grip of the forces of evil, causing blemish in all the sefirot, and especially Malkhut, which embodies all the Sefirot.

Det remedie imod denne synd, som R. Nahman finder, består foruden af det rituelle bad af de 10 nævnte salmer, der er således valgt, at de repræsenterer de ti typer af udtryk for lovprisning, som Salmernes Bog i bibelen indeholder if. traditionen (f.eks. bPes.117a; Zohar III, 101a), og disse salmer korresponderer med de 10 *sefirot*. »It is because the Ten Kinds of Song build and strengthen the ten sefirot to which they correspond that they are the remedy for this sin« (Greenbaum 1984, 49). Og væsentligt for, at disse salmer kan være remedie for dette, er, at de giver et stærkt udtryk for glæde, ja de er i stand til at ændre melankoli og suk til glæde (ibid. 65f).

Det var overordentligt vigtigt for R. Nahman, at han havde fundet denne *tikkun* for den særligt centrale og graverende synd, som selve *Zohar* havde tvivlet på, at der kunne gøres bod for. Og det har været afgørende for Bratslav *hasiderne* at bringe den ud til så mange som muligt – de har således allerede offentliggjort den i dusinvis af udgaver (Liebes 1993, 135).

Overraskende nok mødte man i valgkampen i 1999 også R. Nahmans *Tikkun* i en helt anden sammenhæng, nemlig i forbindelse med *Shas'* fremstød. Parallelt med Bratslavs kampagne for finansiering af en *Torah* rulle gennem betaling for bogstaver i den, kørte der en *Shas* kampagne under navnet »Bogstav i en *Torah* rulle«. I et hæfte, omdelt af *Shas* for at skaffe bidragydere, opfordrer R. Yosef alle til at deltage i udfærdigelsen af denne rulle ved at købe et bogstav i den og derved opfylde budet »Skriv nu denne sang» (5.Mos. 31,19). Dette vers forstås i traditionen som en forpligtigelse til at nedskrive hele *Toraben*, eller i det mindste til at besidde en, hvad enten man nu afskriver den selv, køber den eller får en professionel *sofer* til at skrive den for sig. Men »... den, som egenhændigt afskriver den, ham betragter Skriften som om han selv havde modtaget den fra Sinai bjerg» (bMen.30a). I *Talmud* er der til denne sætning føjet et udsagn af R. Sheshet, som siger, at hvis man har korrigeret bare ét bogstav i en *Torah* rulle, så betragtes man, som om man havde afskrevet hele *Toraben*. Derudfra udviklede den skik sig at give hver enkelt jøde mulighed for at skrive et bogstav i en *Torah* rulle og derved opfylde budet om at skrive en.

På indersiden af omslaget på det nævnte kampagnehefte fra *Shas* findes både R. Yosefs og R. Kedouries opfordring til at deltage, og begge rabbinere forsikrer deltagerne om deres velsignelse af dem »... med alle *Torahens* velsignelser», »... så de må leve i mange år og få stor lykke og alt godt», som Yosef udtrykker det, eller blive velsignet »... med godt livsunderhold og langt liv» som Kedourie formulerer det. På selve tekstsiderne i dette hefte på 32 sider findes ud over gentagne opfordringer til at deltage i opfyldelsen af dette bud to små skrifter, der begge stammer fra Bratslav. Det ene er R. Nahmans *Ha-Tikkun ha-Kelali*, gengivet efter en af Bratslavs udgivelser af den, og også denne udgaves titelblad reproduceres. Af dette fremgår det også, på linie med Yosefs og Kedouries ord, at denne *tikkun* er »... meget egnet til at opnå livsunderhold og lykke i alle anliggender, i det materielle og det åndelige. Lykkelig den, som siger dem [disse salmer] hver dag». På indersiden af omslaget findes i øvrigt et fotografi fra R. Nahmans grav i Uman.

I praksis udføres skikken »Bogstav i en *Torah* rulle» på den måde, at den *sofer*, der står for skrivningen af rullen, kun tegner kontu-

terne af bogstaverne op i de første og de sidste vers i rullen, og de, der kommer tilstede ved afslutningsceremonien (*Siyum Ha-Torah*) inviteres til at gøre disse bogstaver færdige, eller lade dette overgå formelt til den pågældende *sofer*. Han, og de tilstedeværende, der skriver bogstaver i rullen ved afslutningsceremonien, repræsenterer alle bidragsyderne.³⁹ Indsamlingens ide er naturligvis, at man ved at bistå med midler til det bekostelige arbejde med at fremstille en *Torah* rulle, udøver en from handling. Derudover får man, hvis den som *Shas' Torah* rulle anbringes på et helligsted, del i den dér værende hellighed, som hidrører fra den helligmand, stedet er viet til (in casu *Baba Sali*), og det vil virke til velsignelse for den pågældende. *Shas'* rulle blev anbragt på helligstedet i Netivot kort før valget (*Maariv* 11/5; *Haarets* 13/5 1999).

Det andet Bratslav skrift i *Shas'* propagandahefte hedder slet og ret »Bogstav i en *Torah* Rulle» og angives i heftet at være forfattet af Rabbi Nathan af Bratslav, dvs. R. Nathan Sternharz (1780–1845), R. Nahmans ledende elev og sekretær, og den, vi har at takke for udgivelsen af en række af R. Nahmans skrifter. Det lille skrift på 21 små sider er en opfordring til at overholde budet og skrive en *Torah* eller i det mindste et bogstav i en. Det sker gennem en *kabbalistisk-hasidisk* fortolkning af handlingen, en tolkning, der påpeger denne handling's moralske, kosmiske og messianske betydning. Skriftet begynder således:

Mine kære sønner og døtre! I skal vide, at budet om at skrive en *Torah* rulle er særdeles kært, og velsignet er den, der gør sig fortjent til at opfylde det, for dermed drager han lys og stråleglans og vitalitet og enhed med skaberen, Hans navn være lovet, ned over sig. For *Torahen* er Hans visdom ... og ved at opfylde budet om at skrive en *Torah* rulle, fører man *Shekhinah* ned og lader hende bo i verden... (s.3).

Det hedder videre, at der er 600.000 bogstaver i *Torahen* svarende til at der er 600.000 sjælerødder i Israel⁴⁰ og hvert bogstav svarer til en sjæl. Når alle sjælene er med, »... forenes de i én enhed, og da velsignes alle verdener» og »... fuldkomne kærligheds- og barmhjertighedshandlinger drages ned fra *En Sof*, velsignet være Han, og I vil blive velsignet fra velsignelsernes bolig» (s.4; 5). Dette betyder

også, at »... velsignelse og lykke bliver draget ned i alle Jeres hænders gerninger» (s.15). Samme tankegang udtrykkes flere gange på let varieret måde i det følgende. Derfor må ingen unddrage sig og undlade at holde budet, for så forenes Israel ikke. Man må heller ikke tale med *leshon ha-ra'* (»ond tunge», sladder) mod nogen i Israel, for de er alle hver især et bogstav i *Torahen*, som der ikke må tales ondt om (s.5–8), ligesom man heller ikke må fortvivle over sig selv, selv når man tænker på sine mange synder, fordi man skal vide, at man er et bogstav i *Torahen* og som sådan del af den hellige *Torah* og derfor forpligtet til at forene sig med de andre (s.8–13). Ved at skrive et bogstav får man »... andel i at stå på tærskelen til dette hellige træ [livets træ] og i at stige op fra stedet og tiden til det, der er over stedet og tiden, indtil man bliver indføjet i *En Sof*; lovet være Han» (s. 18). Dertil kommer, at man derved drager *geulahs* (forløsningens) lys ned i denne verden», og dermed får *geulah* til at komme nærmere på (s.22).

Ovenfor fremhævede jeg visse paralleller eller forbindelseslinier mellem *sefardisk* og *hasidisk* religiøsitet, særligt folkereligiøsitet, og *Shas'* brug af disse to Bratslav skrifter peger i samme retning. Men trods disse paralleller forbliver afstanden mellem *hasidim* og *sefardere* ikke ubetydelig. Før *Shas'* *yeshivaher* blev oprettet, studerede mange *sefardere* således netop i *ashkenaziske yeshivaher*, men vel at mærke i de prestigefyldte '*litauiske yeshivaher* såsom R. Shakhs *Ponevez yeshivah*. At tilslutte sig en *hasidisk yeshivah*, som stod for den ene eller den anden *hasidiske* gruppes særlige identitet, ville have betydet, at denne identitet skulle overtages på bekostning af den *sefardiske*. Noget tilsvarende var ikke tilfældet, når man valgte en '*litauisk yeshivah*'. Disse repræsenterer nemlig, hvad Menahem Friedman har kaldt »den økumeniske haredisme», det, der er fælles for alle *haredim*, og disse *yeshivaher* »... kunne derfor vise en relativ tolerance over for sefardisk identitet» (Friedman 1991, 178).

Mod slutningen af valgkampen i 2003 kunne man på *Shas'* hjemmeside læse, at flere *Bratslav* rabbinere havde meddelt, at de havde instrueret deres *hasidim* om at stemme på *Shas* – til forskel fra i 1999, hvor de, som vi har set, førte valgkamp for UTJ. Dette har dog efter al sandsynlighed intet med religiøs affinitet at gøre, men betyder snarere, at der er lykkedes *Bratslavs* ledere at få en aftale med *Shas* om, at partiet ville varetage *Bratslavs* økonomiske interesser bedre, end

man formodede, de ville blive varetaget ved at fortsætte samarbejdet med *Agudat Israel*/UTJ.

Under valgkampen i 1999 gik der rygter om, at *Shas* ville uddele amuletter, dog først så tæt på valgdatoen, at Knessets valgudvalg ikke kunne nå at gribe ind før valgdagen. Partiet udsendte da også kort før valget en amuletlignende mini bog, fremstillet sådan, at den på den ene side *kunne* opfattes som amulet, men at der på den anden side kunne argumenteres for, at den ikke er det.

Det drejer sig om en »amulet» med form som en lille bog, nogenlunde af samme størrelse som *Bratslavs* amulet, men bestående udelukkende af bogens bind. Dette papbind er på ydersiden beklædt med sort velour, hvorpå der er trykt med guld. På forsiden står der som overskrift *Parashat Pittum Ha-Qetoret* (»Afsnittet 'Røgelsesofferets Ingredienser'»). Det angives derpå, at dermed menes der et afsnit i *Parashat Va-Yaqhel* (udlægningen af 2.Mos.35,1-38,20) i »Den helige *Zohar*». Derpå hedder det:

På ethvert sted, hvor man siger Ha-Qetoret [teksterne om røgelsesofferet] hver dag, morgen og aften, ord for ord og med kavanah [ret intention], på det sted skal død og plage og ondartede sygdomme ikke herske, men dér skal de udfries fra landflygtigheden og deres handlinger skal være succesrige, og de vil få sundhed og godt livsunderhold.⁴¹

Den tekst, der her henvises til, og som kaldes *Pittum Ha-Qetoret* eller blot *Ha-Qetoret*, er egentlig en liturgisk tekst, hvis centrum er recitationen af uddrag fra bKer.6a, eller uddrag herfra kombineret med uddrag fra jYoma 4,5, tekster, der handler om, hvilke arter af røgelse, der skal indgå i røgelsesofferet, et offer, der er påbudt 2.Mos. 30,34-38. På nogle steder i liturgierne reciteres blot Talmud teksterne selv, i andre sammenhænge reciteres de med indledende og afsluttende benediktioner. *Pittum Ha-Qetoret* bruges på en række forskellige steder i liturgierne. De fleste *ashkenaziske* liturgier bruger den på hverdage umiddelbart før begyndelsen af *Pesukey de-Zimrey*. Det samme er tilfældet i flere *sefardiske* liturgier, der imidlertid også anvender den ved slutningen af morgenbønnen, og ikke blot på hverdage, men også på Sabbat og festdage. Nogle sefardiske liturgier bruger den en tredje gang ved *Minhab* gudstjenesten. I den form, hvori den er anvendt i

Shas' »amulet« er den taget fra gudstjenesten til *Rosh Shanah* og *Yom Kippur*, her ved begyndelsen af *Pesukey De-Zimrah*, hvor også nogle *ashkenaziske* riter har den.⁴²

Den lille tekst, der blev citeret fra »amuletten« finder man ikke helt ordret⁴³ i det i øvrigt omfattende afsnit af *Zohar*, der henvises til – men ideen er zoharisk, som specielt siderne 218b-219a i Vol. II af *Zohar* (til 2.Mos.) viser. Her hedder det:

Dette er en fast forordning fra den Hellige, lovet være Han, at enhver, der dagligt reflekterer over og læser afsnittet om røgelsen, vil blive reddet fra alle onde ting i verden, fra alle troldmænd i verden, fra alle uheld og urene fantasier, fra onde straffedomme og fra døden. Han vil ikke lide nogen overlast hele den dag, eftersom Den anden Side [ondskaben] ikke kan få magt over ham. Men det må læses med *kavanah* ... Og hver den, der anstrenger sig med den [*Torahen*] må reflektere på udførelsen af røgelsesofferet. Og hvis han gør det dagligt med *kavanah*, vil han få del i både denne og den kommende verden, og døden vil blive fjernet fra ham og fra verden, og han vil blive frelst fra alle straffedomme i denne verden, fra De onde Sider, fra straffen i Gehenna og fra at blive straffet ved fremmedherredømme ... Dette kendetegn er overleveret til os, at på ethvert sted hvor man med *kavanah* og hjertets andagt reciterer beretningen om røgelsen, dér vil døden ikke få herredømmet, og man vil ikke komme ud for en ulykke, og de andre folkeslag vil ikke få magten på det sted.

Med andre ord, recitation to gange dagligt med *kavanah* af afsnittet om røgelsen befrier fra alt ondt i denne og den kommende verden. Om end ikke alle de enkelte kategorier, der indgår i tekststykket på forsiden af *Shas'* »amulet« kan findes i *Zohar*, Vol.2, 218b–19a, er den helt i tråd med, hvad der siges på disse sider og bruger også flere formuleringer derfra.⁴⁴

Er det så en amulet? I teknisk forstand kan man næppe kalde den det. Åbenbart har *Shas* fået en alvorlig forskrækkelse af *Knessets* centrale valgudvalg i 1996. Den kan i sin ydre form ligne den type amuletter, der har bogform, men indeholder f.eks. ikke de magiske guds- eller englenavne, der dog heller ikke altid findes på amuletter. Derimod indeholder den en bekendt liturgisk tekst (på de indven-

dige sider), og citerer *Zohars* ord om, hvorledes alskens ondt kan afværges ved recitation af denne tekst – forudsat at det sker med *kavanah*. At recitationen kan have sådanne virkninger, og at den lille bog ligner en amulet, kunne dog muligvis lede nogle til at opfatte den som en form for amulet. Men det er »blot» en liturgisk tekst, og den skal reciteres med *kavanah* for at have disse virkninger. Noget lignende er ikke tilfældet med en amulet. Shas' folk kaldte den da heller ikke med et af de gængse hebraiske navne for amulet, men brugte betegnelsen *Ha-Qetoret* (røgelsen).

Imidlertid kunne man også på en særlig formular med et stort billede af R. Yosef og R. Yitshaq Kedourie anmode de to rabbinere om at gå i forbøn om, at man må få »... velsignelse, lykke, legemlig sundhed, stort [guddommeligt] lys, fred, ro, stilhed og sikkerhed», hvortil man kunne føje noget personligt, som man ønskede, at de skulle bede Gud om for en. Og endelig kunne man anmode dem om, ved hjælp af deres udsendinge, at bede på ens vegne ved en af fire angivne og afbillede helgengrave under nævnelse af ens navn: Ved R. Shimon Bar Yohais grav (bøn om godt livsunderhold); ved R. Meir Baal Hanes' grav (bøn om fuldstændig helbredelse og lykke); ved R. Yohan-an ben Uzies grav (bøn om at blive ført sammen med en passende ægteskabspartner); og ved Rahels grav (bøn om graviditet).⁴⁵ Kort før valget modtog man så en konvolut, der indeholdt »*Ha-Qetoret*», og et brev fra R. Yosef og R. Kedourie om, at de bønner, man havde anmodet dem om, var forrettet. Heri hedder det desuden: »Det er os en ære at give dem bønnen »Pittum ha-Qetoret» med dens oprindelige tekst og skrift,⁴⁶ den, som er bekendt som et prøvet remedie [*segulah beduqah*] til opnåelse af livsunderhold og godt helbred.» Ledsagebrevet slutter med, hvad de to rabbinere kalder

... et helligt og følelsesfuldt kald til at stemme på listen Shas til Knesset for at forherlige Torahen og kaste glans over den, og for atter at give kronen dens fordums herlighed. Det er en hellig pligt at arbejde blandt medlemmerne af Jeres familie og Jeres venner for at de skal stemme på Shas.

Det er i R. Yosefs øjne en »hellig pligt» at stemme *Shas* og arbejde for at familie og bekendte gør det samme – ligesom de ekstremistiske, anti-zionistiske rabbinere og UTJs åndelige ledere, som vi så ovenfor,

gør gældende, for de førstnævntes vedkommende, at det er en »hellig pligt« *ikke* at deltage i valget og for de sidstnævnte, at man *skal* deltage og stemme på UTJ.

Konklusion

Det er klart, at *haredi* politikere såvel som deres åndelige ledere, medlemmerne af deres rabbinske råd, er overbeviste om, at den type af indslag i deres valgkampagner, som jeg her har beskrevet, har betydning for valgenes udfald. De tager et middel som amuletten i brug trods den risiko, der er forbundet hermed pga. forbudet i valgloven, og de strides intenst om retten til at bruge en helligmand som *Baba Sali* i deres kampagner. Amuletter, velsignelser osv. spiller i *haredi* verdenen først og fremmest en rolle for *hasider* og mange *sefardere*, mens der er distance til denne form for folkereligiøsitet fra f.eks. R. Yosefs side og hos den 'litauiske' fløj af de *ashkenaziske haredim*. Det er karakteristisk, at kampen om anvendelsen af *Baba Sali* primært var en kamp om *sefardiske* stemmer, da tro på helligmænd og deres velsignelser samt brug af amuletter her er meget udbredt, ikke blot blandt ortodokse *sefardere*, men også blandt såkaldt traditionelle, dvs. personer, som lever i overensstemmelse med en del af traditionens forskrifter, men ikke desto mindre med en større eller mindre distance til ortodoks praksis.

Vurderingerne af, hvor meget disse særlige religiøse »effekter« har betydet for valgenes udfald, er meget forskellige. Jeg har ovenfor henvist til, at Ilan (2000, 99; 102) skønner, at *Habads* kampagne i 1988 med dens brug af velsignelser fra Menahem Schneerson må antages at have tilført *Agudat Israel* 2–3 mandater. Det er endvidere sandsynligt, at *Shas'* massive amulet kampagne i 1996 bidrog mærkbart til, at *Shas* ved dette valg gik frem fra 6 til 10 mandater (Rahat 1998, 331). Ser vi på den samlede effekt af velsignelser, amuletter og helligmænds tilstedeværelse ved valg møder osv., er disse vurderinger næppe urealistiske. Man må dog tilføje, at en del af forklaringen på fremgangen formodentlig er, at partierne fik navne og adresser på modtagere af velsignelser og amuletter (ligesom de fik det i 1999 gennem »Bogstav i en *Torah* Rulle« kampagnerne) og dermed kunne henvende sig til disse vælgere personligt.

I 1999 forsvandt egentlige amuletter ud af valgkampen for *Shas'* vedkommende. Og de vendte efter alt at dømme ikke tilbage i 2003, hvor heller ikke repræsentanter for UTJ anvendte amuletter. Grunden er formodentlig dels, at man ikke mere ønskede at risikere indgreb fra den centrale valgkomite, dels, i *Shas'* tilfælde, at parti-formanden, Aryeh Deri – sikkert med rette – mente, at han havde fundet et nyt middel, der kunne vise sig ligeså effektivt, nemlig den CD-rom,⁴⁷ han udsendte, efter at han - under valgkampen - havde fået sin dom for korrupsion. CD-romens hovedtema var, at dommen var udtryk for en generel diskrimination mod *sefardere* i Israel. - Under valgkampen forud for valget i 2003 kunne man dog stadig bestille en velsignelse fra Kedourie, som nu støttede sin sønnesøns nystiftede parti, *Ahavat Israel*. Partiet kom dog ikke ind i *Knesset*.

Noter

1. I det gamle *Meah Shearim* bor der mange, som tilhører de anti-zionistiske *haredi* grupperinger.

2. Yoel Teitelbaum blev reddet fra Holocaust i 1944 og kom til Palæstina, men fortsatte i 1946 videre til New York, hvor *Satmar* fik sit hovedkvarter. Fra 1953 var han tillige åndelig leder for Jerusalems anti-zionistiske *Edah Haredit* og formelt præsident for deres rabbiniske domstol. Til hans teologi, se Ravitzky 1996, 63–75.

3. Anførselstegnene stammer fra originalen. - Teksten om de tre eder findes i forskellig form i *Ketuvot* 111a; *Mekbilta* til 2.Mos. 13,17 og *Midrash Shir Ha-Shirim Rabbah* til Højs. 2,7. Den nyeste redegørelse for brugen af traditionen for moderne tid er Ravitzky 1996, 22–25; 211–34. Det er umiddelbart forståeligt, at plakaternes forfattere kan se et brud på den førstnævnte af »ederne«, om »ikke at provokere hedningerne« i den omtalte »forsvars- og sikkerhedslov«. Provokationen består i med en hær at optræde med styrke over for andre folkeslag, dvs. bryde med den passive holdning, der karakteriserede jøderne i eksilet. For de andre to eders vedkommende er det mindre

indlysende, men teksterne om »ederne« har været anvendt som anti-zionistisk skyts siden »forløberne« for den zionistiske bevægelse, rabbinerne Alkalai's og Kalisher's tid (1800-tallet). Traditionelt blev ederne dog forstået »primarily as a theological guideline rather than as a formal halakhic proscription« (Ravitzky 1996, 233).

4. Andre helligmænd, der blev udnyttet på denne type plakater, var Menahem Mendel Schneerson (1902–94), *rebbe* for *Habad* eller *Lubavits basiderne*, og 'litauerer' Yaakov Yisrael Kanievsky (1899–1985)

5. Tilsvarende hedder det i et såkaldt »helligt kald« (*Qeriyat Qodesh*) fra »... vore lærere og rabbinere, generationens store og dens tsaddikker« (dvs. både de ledende 'litauiske' og *hasidiske* autoriteter, der er medlemmer af henholdsvis *Degel Ha-Torahs* og *Agudat Israels* »Råd af store i Torahen«), et kald, der blev offentliggjort i både *Yated Neeman* og *Ha-Modia* 17/1 2003: »Derfor var budskabet fra vore tidligere tjenere, mægtige tsaddikker og gaoner [fremstående *Torah*-lærde], Libanons cedre og Israels hyrder, måtte deres fortjeneste beskytte os og hele Israel, [de lærde,] som fremsatte deres hellige synspunkt, et

Torah synspunkt [*Daat Torah*], at det er en pligt at deltage i valg til Knesset og at styrke vore repræsentanter, som er vore rabbiners udsendinge. Derfor kalder vi alle, hvis hjerte er trofast mod Gud, til at være opmærksomme og arbejde for og få andre til at arbejde udelukkende for at listen »Torahens og Sabbattens Jødedom» – *Agudat Israel og Degel Ha-Torah*». Hvis listebetegnelse er Gimel, må have succes. For denne liste underkaster sig den autoritet, som de store i Torahen og hasidismen er i besiddelse af, og ingen kan frigøre sig for denne pligt» (Understregt i originalen). Se også *Yated* 23/1 2003. Tilsvarende er synspunktet hos *Shas'* åndelige leder, R. Ovadyah Yosef, der også betragtes af sine tilhængere som »stor i *Torahen*», at det er en religiøs pligt at stemme på *Shas*. I en tale, indlagt som videoklip på *Shas'* hjemmeside forud for valget i 2003, formulerede han det sådan, at »... det er en halakhisk kendelse [*pesaq halakhah*], at man skal stemme på *Shas*».

6. De to helgenbiografier, *Alfasi & Torgeman* 1986, 55–100 og *Harel* 1991, *pass.* indeholder en række beretninger om mirakler, som *Baba Sali* skal have udført i sin levetid, men som det er en udbredt tro vedr. sådanne helligmænd, påkaldes helligmandens hjælpende bistand også – eller rettere endnu hyppigere – efter hans død, og mirakelberetningerne er talrige, jf. *Paludan* 2001 *pass.* Hans bistand omfatter ikke blot individer, men også kollektivet, Israels folk og staten Israel (*Bilu & Ben-Ari* 1995, 228).

7. *Gedoley ha-dor*, generationens store [i *Torahen*] er de få eminente og særligt respekterede *Torah* lærde i en generation, f.eks. *Hazon Ish*. *Gaon* er en titel der gives til særdeles lærde rabbinere. *Admor* er en hædersbetegnelse, der er en forkortelse af de hebraiske ord, der betyder »vor mester, vor lærer, vor rabbiner». Det bruges om *hasidiske rebber* eller *tsaddikim*, men undertiden også om andre. På den valgplakat med familien Abuhateiras rabbinere, der omtales nedenfor, kaldes således alle disse *admore*.

8. Forud for valget i 1988 deltog

Baba Barukh selv i kampagnen for *Agudat Israel*. I Netivot bestod der den paradoksale situation, at *Baba Barukh* anbefalede, at man stemte på *Agudat Israel*, mens aktivister blandt de studerende i *Yeshivat Ha-Negev* i samme by førte kampagne for *Shas*, mens de selv stemte på Rabbi Shakh's *ashkenazisk* dominerede parti, *Degel Ha-Torah*, der ved dette valg stillede op som et selvstændigt parti (*Rabinovich* 1988, 9–10).

9. Plakater med billeder af R. Ovadyah Yosef og af R. Yitshaq Kedourie spillede også en fremtrædende rolle i *Shas'* kampagne i 1999. For 2003 valget indtog R. Yosef alene hovedrollen, mens R. Kedourie nu stod bag sin sønnesøns nye parti, *Ahavat Israel*. På *Shas'* valghjemmeside i 2003 fandtes en særlig underafdeling med titlen: »Abuhateira Familien», hvor der lå tre breve fra *Baba Barukh* og et fra R. David Abuhateira. En af *Shas'* løbesedler indeholdt foruden opfordringer fra R. Yosefs og *Shas'* »Råd af Torah-vise» citater fra breve fra *Baba Barukh* og 4 andre rabbinere fra Abuhateira familien.

10. De fleste *haredim* i Israel har ikke og ser ikke fjernsyn. »De store» har forbudt det, idet TV viser umoralske forhold (jf. *Shakh* 5748, 36). Noget andet er selvsagt, om man kan bruge TV indslag i en valgkamp, hvor man ønsker at få potentielle vælgere i tale uden for egentlige *haredi* kredse blandt folk, der under alle omstændigheder ser TV. Både *Agudah* og *Degel* var tidligere imod dette, men ændrede senere holdning.

11. Oversat efter *Rahat* 1998, 83; sml. også *Ilan* 2002, 99 og *Don-Yehiya* 1992, 122–24.

12. Oprindeligt havde R. Shakh været med til at stifte partiet *Shas*, fordi han (med rette) mente, at der i *Agudat Israel's* institutioner, deriblandt i de *yeshivaher*, der tilhørte de *ashkenaziske haredi* grupper, der står bag partiet, diskrimineredes mod *sefardere* (*Horowitz* 19, 131–43). Men ved slutningen af valgkampen i 1992 fremsatte R. Shakh ikke desto mindre en udtalelse, der var som vand på

den mølle hos *Shas*, der hedder, at *Shas* kan vinde stemmer ved at påpege/påstå, at der diskrimineres mod *sefardere*. R. Shakh havde på et lukket møde sagt: »Den sefardiske religiøse ledelse er endnu ikke blevet moden til at lede staten og religionen» (Rahat 1998, 181; sml. Dayyan 1999, 318). Så snart udtalelsen sivede ud, startede *Shas'* brug af den i valgkampen.

13. Rahat (1998, 177) skriver, at Kedourie i disse aktiviteter »forpligtede» dem, der troede på ham, til at stemme på *Shas*. Willis (1995, 126–28) afviser derimod den israelske presses hyppige reportager om, at vælgerne modtog amuletter eller velsignelser mod en forpligtelse til at stemme for *Shas*. For ham at se var funktionen af bønner, velsignelser og modtagelse af amuletter m.v. slet og ret at give *Shas'* vælgermøder en religiøs atmosfære og at være med til at fastholde eller genvække religionen hos deltagerne. – Der foreligger ikke for mig materiale, der gør det muligt at afgøre denne uenighed.

14. Anmeldelsen gik ud på, at begge partier, *Shas* og UTJ »[had been] ... soliciting votes in return for blessings. Regev referred to stands erected by the haredim in a number of cities, asking passers-by to sign up to support for their lists and thereby qualify for the blessings of the tzaddikim of former generations. He also cited announcements to this effect in the haredi press» (Jerusalem Post 16/6 1992).

15. I 1996 var den nye valglov, if. hvilken valg til Knesset og valg af statsminister blev to separate valghandlinger, trådt i kraft. Dermed blev det muligt at stemme på en bestemt statsministerkandidat f.eks. alt efter, om man var for eller imod Oslo fredsprocessen, for så med den anden stemme at støtte et parti ud fra særlige indenrigspolitiske synspunkter, socialpolitik, spørgsmål om jødedommens status i det offentlige liv eller lignende. Denne lov blev ophævet igen i 2001. Statsminister bliver nu atter den, der kan samle et flertal i Knesset for en regering.

16. Det følgende bygger på beskrivelsen hos Rahat (1998, 329f.); Ilan (2002, 101–06) og Nir (1999, 429). Medaljernerne var i øvrigt fremstillet i Østasien.

17. Versene er Klages.3,56; og fra Ps.119 versene 160; 122; 162; 66 og 108. I samtlige tilfælde er det hele verset, der bruges i bønner.

18. Bogstavkombination *Qera'* *Satan* findes også andetsteds i liturgien, nemlig til både *Rosh Ha-Shanah* og *Yom Kippur* i anden linie af en bøn, der bruges på overgangen fra *Birkot ha-Shahar* til *Pesucey de-Zimrey* i morgenbønnen (Goldschmidt 1970, Vol. 1, 33, og Vol. 2, 88). Linien lyder: *Qabbel rinat 'amkha, sagevenu, taherenu, nora'* »Modtag dit folks sang; beskyt os, rens os, du frygtindgydende!» Sætter vi ordenes første bogstaver sammen, får vi igen *Qera' Satan*, »Sønderriv Satan!» - forkortelsen står i Goldschmidts *Mahzor* ud for linien. Det kunne således også være denne bøn, Kedourie har anvendt. Betydningen af selve forkortelsen *Qera' Satan* forbliver naturligvis den samme, men det er alligevel mere nærliggende at tænke på den bøn bestående af 6 skriftvers, vi overfor omtalte. En sådan kraftfuld afværgelse af det onde passer bedst på en amulet.

19. Jeg har fået amuletten som gave i Jerusalem, men den synes at stamme fra Netivot. Den er nemlig inkorporeret i en større amulet, der også har billeder af *Baba Sali* og af *Shimon bar Yohai* m.v., og er erhvervet af Israel Museet i Netivot. Den er afbildet hos Gonen 1998, 104. Vi vender tilbage til denne amulet nedenfor.

20. Det drejede sig særligt om to kendelser fra 1998 om religionsministeriets pligt til at optage repræsentanter for reform- og konservativ jødedom i de lokale religiøse råd, og om *Knessets* pligt at finde en holdbar ordning vedrørende indkaldelse af *yeshivah* studerende til forsvar. Demonstrationen havde if. politiet ca. 250.000 deltagere (Paludan 2000, 18–21).

21. Jeg kunne se, at det kopierede

ark blev omdelt i mange eksemplarer. Ilan beretter, at hans kilder var uenige om, hvorvidt *Qera` Satan* var blevet reciteret, men at det er klart, at organisatorerne var interesserede i, at Satan og højesteret blev forbundne, og at området ved *Shaar ha-Ir* nær den centrale busstation, hvor demonstrationen foregik, var fuld af løbesedler, deriblandt nogle med sloganet: »Højesteret skal stilles for retten«, dvs. stilles for den guddommelige domstol (Ilan 2002, 45).

22. Rahat (1998, 329) citerer sætningen med én stavemåde: א-לוהא דרבי מאיר ענינא (1999, 429) staver det således: אלוהא דרבי מאיר ענו. Det korrekte må være אלוהא דרבי מאיר ענו, idet det også forekommer i den omtalte »officielle liturgi« til demonstrationen i Jerusalem 14/2 1999 og dér har denne form. Dog skal det sandsynligvis med Rahat staves med en indskudt (mystificerende) bindestreg i det første ord א-לוהא ('Æ-loha') i amuletten.

23. Hvem denne rabbi Meir egentlig er, og hvornår han levede, er stadig uvist. Mange har foreslået *tannaiten* Rabbi Meir, en af de mest ansete rabbinere fra generationen efter Bar Kokhba oprøret i 2. årh. evt., men også flere middelalderlige rabbinere har været forbundet med graven (Encyclopaedia Judaica, Cd-rom Edition, opslag Meir Baal Ha-Nes, Tomb of.). For de fleste valfartende er den pågældende helligmands biografi formodentlig uvæsentlig. Det afgørende er, at han, som tilnavnet *Baal Ha-Nes* (»underets herre«) siger, udførte mirakler. Det er ikke urimeligt med Sered at antage, at den blotte titel, *Baal Ha-Nes*, i sig selv gør hans grav attraktiv (Sered 1992, 119).

24. Makabi (מכבי) er her forkortelse for מי כמוכה באלם יי »Hvem er som du blandt guder, Herre?« (2.Mos. 15,11), sml Schrire 1982, 133, nr 97.

25. De første eller »tidlige« *halakhiske* eksperter (*posekim*) omfatter *halakhiske* eksperter til og med *Shulhan Arukh* (16. årh.); de »senere« dem, der

levede efter *Shulhan Arukh*.

26. R. Yosef havde derimod erklæret amuletten for ikke at være i uoverensstemmelse med *halakhahen*. Hans argument var, at kun hvis hele den pågældendes skikkelse kunne ses, var den i modstrid med *Torahen*. På medaljonen kunne kun den ene side af Kedouries ansigt ses (Nir 1999, 429). Han tog derfor også kraftigt til genmæle, da de nævnte anklager blev fremsat (Rahat 1998, 333).

27. På billedet i *Maariv* anes foroven de felter, hvor man kan skrive navn, adresse m.v. Det gør de ikke på den førstnævnte side, hvorpå modtageren af amulet-æskan forpligter sig til at stemme på UTJ. Men jeg går ud fra, at det er forpligtelsesbrevet, hvor underskriftsfeltet m.v. blot er skåret fra ved fotograferingen. Forpligtelsesformuleringen svarer nemlig til den, der findes gengivet i artiklen.

28. Det anføres eksplicit i amuletten, s. 4, hvor titelbladet til Rabbi Nahman af Bratslavs Tikkun Kelai, gengives, jf. nedenfor. Her hedder det: »Med agtelse tilbudt til deltagerne i skrivningen af en hellig Torah rulle i den guddommelige kabbalists, Sidna Baba Salis navn, måtte hans fortjeneste beskytte os.«

29. Til den religionshistoriske udvikling bag disse ideer i *sefardisk* kontekst, heriblandt valfart til afdøde *tsaddikers* grave, se f.eks. Paludan 2001.

30. Bratslav *hasidim* valfarter netop på *Rosh ha-Shanah* i stort antal til Rabbi Nahmans grav.

31. En *hamsa* ligner til forveksling det udbredte muslimske symbol, *Fatimas hånd*. Det betyder dog ikke, at den nødvendigvis er overtaget fra muslimer, da hånden findes i Nordafrika på cartageniensiske amuletter, længe før islam opstod. (Encyclopaedia Judaica, Cd-rom Edition, opslag Amulet, afsnit »Hand«). Den er spec. virksom som »onde øjne« og er overordentlig populær blandt *sefardere*.

32. Ideen om »onde øjne« går ud på, at nogle mennesker har onde øjne, og, hvis de ønsker det, kan de ved deres

blik på andre skade dem, påføre dem lidelser.

33. I anden linie er begge bet'er vokaliseret med segol, derfor her transkriberet bæ, bæ. Stort H står for bogstavet het, lille h for heh; heh anvendes ofte som forkortelse for ha-Shem, »Navnet», dvs. JHVH.

34. *HaAri* (forkortelse for »den guddommelige Rabbi Yitshaq») er Isak Luria, der levede i Tsefat (Safed) i det 16. årh., og var grundlægger af den lurianske mystik. *Kavanah* (egl. intention) betegner en særlig gruppe af mystiske, meditative bønner, som de lurianske mystikere introducerede.

35. Alcalay 1990, sp. 2097, oversætter *ben porat Yosef* ved »Without an evil eye».

36. Det drejer sig om følgende salmer: Ps. 16; 32; 41; 42; 59; 77; 90; 105; 137; 150.

37. Greenbaum 1984, 40f påpeger, at R. Nahman siger, at nogle mennesker undertiden har en sådan ufrivillig natlig sædafgang, fordi de er overtrætte eller sover i en forkert stilling el. lign. Det har ingen betydning [udover at kræve et rituelt bad]. »But when an emission occurs to an individual who has been entertaining [sexual] thoughts and fantasies during the day it really causes kelipot to be created, as is explained in the mystical literature.» *Kelipot* er skårene eller skalerner fra de kar, der knustes i skabelsesprocessen if. den lurianske, kosmologiske myte. De er onde kræfter, der indeslutter de guddommelige lysgnister (Scholem 1961, 267f; 280). De yderligere *kelipot*, som seksuel synd skaber, øger den onde side i kosmos (*sitra ahava*) og svækker *Shekhinah* (det guddommelige nærvær).

38. »In the Zohar, and in the Kabbalah as a whole, the sin of improper seminal emission is regarded as extremely grave, due to its critical consequences in the demonic realm (engendering demons and evil spirits) as well as in the cosmic realm (enhancing the *sitra ahava* [the realm of evil] at the expense of the *Shekhinah*, entailing national implicati-

ons). The *tikkun* of this sin is considered exceedingly difficult, and the Zohar even doubts whether penitence for it is at all possible, or helpful (Liebes 1993, 135).

39. Encyclopaedia Judaica, CD-ROM Edition, opslag *Sefer Torah*, afsnit »The Duty to Possess a Sefer Torah».

40. 600.000 er antallet af sjæle i Israel, da *Torahen* blev åbenbaret (Scholem 1961, 210).

41. Allernederst på forsiden, under det citerede stykke, findes der en kort, indrammet tekst, der lyder: »Til lykke for Aryeh Mikhlof Deri, Esters søn.» Deri behøvede dette pga. sin dom for korruption.

42. Den findes således hos Goldschmidt 1970, Vol. 1 (*Rosh ha-Shanah*) s.32-33 og Vol.2 (*Yom Kippur*) s.87-88 med en tekst, der er identisk med den, vi finder i *Shas*' »amulets». Til brugen af den i de forskellige liturgier se Nulman 1993, 268.

43. Vel at mærke også når der er tages højde for sprogforskellen: *Zohar* er på aramaisk, mens det citerede stykke fra »amuletten» er på hebraisk.

44. På ydersiden af det bagerste bind findes i guldtryk en *menorah* af den type, hvor de syv arme består af hver sit vers fra Ps. 67,2-8. Sml. f.eks. Kedourie 1979, 198, der viser en sådan gengivelse af en *menorah* i et *kabbalistisk* håndskrift fra 15. årh.

45. De nævnte helgengrave er lokaliseret i henholdsvis Meron, Tiberias og 'Amuqah (alle tre i Galilæa) og ved Betlehem.

46. Midtersiderne med det liturgiske stykke, der hedder *Pittum Ha-Qetoret*, er gengivet i kopi af en udgave, skrevet med en professionel *sofers* håndskrift.

47. Dens titel var »*Ani Maashim*», »Jeg Anklager», overtaget fra Emile Zolas berømte protestbrev, »J'Accuse...» fra 1898 i anledning af justitsmordet på Alfred Drefus.

Litteratur

- Alcalay, R. 1990, *The Complete Hebrew-English Dictionary*, Tel Aviv (Chemed Books, Massada, Yediot Aharonot).
- Alfasi, Eliahu, Torgeman, Yechiel and Bari, C.T. 1986, *Baba Sali. Our Holy Teacher. His Life, Piety, Teachings, and Miracles*, New York (The Judaica Press).
- Bilu, Yoram and Ben-Ari, Eyal 1995, »Modernity and Charisma: The Case of Baba Sali and Baba Baruch«, i: Wistrich, Robert and Ohana, David (eds.), *The Shaping of Israeli Identity*, London (Frank Cass), 224-36.
- Dayyan, Arye 1999, *The Story of Shas* (hebr.), Jerusalem (Keter Publishing House).
- Don-Yehiya, Eliezer 1992, »Religion, Social Cleavages, and Political Behaviour: The Religious Parties in the Elections«, i: Elazar, Daniel J. and Sandler, Shmuel (eds.), *Who's is the Boss in Israel. Israel at the Pools, 1988-89*, Detroit (Wayne State University Press), 83-129.
- Don-Yehiya, Eliezer 1998, »Religion, Ethnicity and Electoral Reform: The Religious Parties and the 1996 Elections«, i: Elazar, Daniel J. and Sandler, Shmuel (eds.), *Israel at the Pools 1996*, London (Frank Cass), 73-102.
- Encyclopaedia Judaica* 1997, CD-rom Edition, Jerusalem (Judaica Multimedia).
- Friedman, Menachem 1991, *The Haredi (Ultra-Orthodox) Society – Sources, Trends and Processes* (hebr.), Jerusalem (The Jerusalem Institute for Israel Studies).
- Goldschmidt, Daniel 1970, *Mahazor LeYamim Noraim*, Vol. 1-2 (hebr.), Jerusalem (Ha-Qoren) and New York (Leo Baeck Institute).
- Gonen, Rifka 1998, »Amuletter, Portrætter og de øvrige Suveniers« (hebr.), i samme (ed.): *Til Tsaddikernes Grave. Pilgrimsfærd til Grave og Hillulot i Israel*, Jerusalem (Israel Museum, Yediot Aharonot and Sifrey Hemed), 105-122.
- Greenbaum, Avraham 1984, *Rabbi Nachman's Tikkun. The Comprehensive Remedy (Tikkun HaKlali)* (hebr. og engelsk), Jerusalem/New York (Breslov Research Institute).
- Harel, A.Y. 1991, *Rabbenu Yisrael Abubatzira. The Story of his Life and his Wonders*, New York (A Saba-Fujie Publication).
- Heilman, Samuel C. 1990, »The Orthodox, the Ultra-Orthodox, and the Elections for the Twelfth Knesset«, i: Arian, Asher, and Shamir, Michael, *The Elections in Israel 1988*, Boulder (Westview Press), 135-53.
- Horovitz, Moshe 1989, *Rabbi Schach*, Jerusalem (hebr.), (Keter Publishing House).
- Ilan, Shahar 2000, *Haredim LTD* (hebr.), Jerusalem (Keter Publishing House).
- Kaplan, Lawrence 1992: »Daas Torah: A Modern Conception of Rabbinic Authority«, i: Sokol, Moshe (ed.), *Rabbinic Authority and Personal Autonomy*, Northvale (Jason Aronson), 1-60.
- Kedourie, Eli (ed.) 1979, *The Jewish World. Revelation, Prophecy and History*, London (Thames and Hudson).
- Liebes, Yehuda 1993, »Ha-Tikkun Ha-Kelali of R. Nahman of Bratslav and its Sabbatean Links«, i samme: *Studies in Jewish Myth and Jewish Messianism*, Albany (SUNY Press), 115-205.
- Millgram, Abraham 1971, *Jewish Worship*, Philadelphia (Jewish Publication Society).
- Nir, Yoel 1999, *Arie Dery. The Rise, The Crisis, The Pain* (hebr.), Tel Aviv (Miskal – Yediot Aharonot Books and Chemed Books).
- Nulman, Macy (ed.) 1993, *The Encyclopaedia of Jewish Prayer*, Northvale (Jason Aronson), 268-69.
- Paludan, Peter Steensgaard 2001, »Immigranter fra en anden Verden«, i

- Andersen, Vagn (ed.), *Religionsvidenskabelige Sonderinger*, Aarhus (Aarhus Universitetsforlag), 136-52.
- Paludan, Peter Steensgaard 1995, »Yated Ne'man og israelsk politik«, *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies* Vol. 16, Aarhus (eget forlag), s. 1-24.
- Paludan, Peter Steensgaard 2000, »Demokrati og jødisk fundamentalisme i Israel«, *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* nr. 37, Aarhus (Aarhus Universitetsforlag), 3-33.
- Rabinovich, Avraham 1988, *When The Saints Came Marching In*, The Jerusalem Post, International Edition 19/11 1988, Jerusalem.
- Rahat, Menahem, 1998, *Shas – Ånden og Magten: Hvordan Shas besejrede Israelsk Politik* (hebr.), Tel Aviv 1998 (Alfa Tiqshoret).
- Ravitzky, Aviezer 1996, *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*, Chicago (University of Chicago Press).
- Schrire, T. 1982, *Hebrew Magical Amulets. Their Decipherment and Interpretation*. New York (Behrman House Inc. Publishers).
- Sered, Susan Starr 1992, *Women as Ritual Experts. The Religious Lives of Elderly Jewish Women in Jerusalem*, Oxford (Oxford University Press).
- Scholem, Gershom G. 1961, *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York (Schocken Books).
- Shakh, Eliezer Menahem Man 5748 (1987/88), *Breve og Taler* (hebr.), Del 3, Bene Berak (eget forlag).
- Trachtenberg, Joshua 1979, *Jewish Magic and Superstition. A Study in Folk Religion*, New York (Atheneum).
- Waxman, Chaim 1992, »Toward a Sociology of Pesak«, i: Sokol, Moshe, *Rabbinic Authority and Personal Autonomy*, Northvale (Jason Aronson), 217-37.
- Willis, Aaron P., 1995, »Shas – The Sephardic Torah Guardians: Religious »Movement« and Political Power», i: Arian, Asher and Shamir, Michael (eds.), *The Elections in Israel 1992*, Albany (SUNY Press), 121-139.